NAŠE ŘEČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 8.

JOS. ZUBATÝ:

NEMOHU ZA TO.

Rčení *mohu, nemohu za to, za něco, za někoho* bývalo pokládáno za nesprávné proto, že není doloženo v starších památkách (Jungmann je zná jen z Dobrovského slovníku a z obecné mluvy), a také proto, že se kryje s něm. *ich kann nicht dafür, für etwas, für jemand*. Za nesprávné je má také Hattala v Bruse str. 272, ač se nevyjadřuje s plnou určitostí; naznačuje se tam, že mu rozumí jen Slovan, který umí německy, lid český prý se zná jen ke rčením jako ‚jsem vinen, jsem toho příčina' a p. To není správné, pokud se týče lidové mluvy v Čechách, snad aspoň z části i na Moravě (podle všech tří vydání matičního Brusu říká se *mohu, nemohu za to* a p. v Čechách i na Moravě); na Slovensku se tak asi neříká, čímž by se vysvětlovalo, že to rčení znělo cize Slováku Hattalovi.*) V lidových písních českých, o něž Hattala svůj soud opírá, dokladů jeho při nejmenším by se našlo jistě velmi poskrovnu, jsou-li vůbec jaké; ostatně stejně poskrovnu je v moravské lidové písni doloženo rčení *jsem, nejsem za to*, jež

---

*) Slovensky se za naše ‚mohu za to' říká ‚som tomu na vine' (veď som ja na vine J. C. Hronský, U nás, 23; cigán Jožo bol všetkému na vine 36; prečo ma tedy obviňuješ z toho, čomu som ja nie na vine? Živena 15, 133; tomu si ty na vine t.; veď si sám na vine svojmu nešťastiu 139). Také divným rčením ‚som (tomu) vina', v němž podst. jm. vina zůstává beze změny (kto začína, ten je vina Zátur. 5, 556; ako by ony dve boly tomu vina! Hurban 12, 31; v čom som vina? [ptá se muž] Timrava 1, 74; sme my vina? Kukučín 3, 97; vina boly peniaze 113; my sme tomu veru nie vina 7, 33). Někdy se objevuje i výraz přivlastňovací (něčí vina), na př. moja vina (= já jsem vinen, já za to mohu, srv. výrazy jako ‚tvé štěstí' = máš štěstí, že . . .) Hurban 7, 39 (rusism?); urob si, céro má, jako ti je vól'a, aby ti nebola mamenkina (= maměnčina) vina Kott 4, 687 ze sloven. písně. Srv. Kálal Slov. slovn. 770.

Bartoš uvádí jako moravský výraz stejného významu s českým *mohu, nemohu za to*. Ani se tomu příliš nedivíme: ať je české rčení správné či nesprávné, t. ať vzniklo v češtině přímo či teprv napodobením němčiny, starým se nezdá a také česká lidová píseň, nepočítáme-li k ní nejnovějších odrhovaček, má svou jazykovou tradici, jak viděti z toho, že se v ní časem objevují i archaismy ve vlastní lidové mluvě již dávno zaniklé. A rozumíme-li dobře původu a původnímu významu toho rčení, představový obor, z něhož lidová píseň čerpá své látkové motivy, ani neposkytoval mnoho příležitosti užívati ho, pokud se jeho původní význam cítil. Rčení *mohu, nemohu za to* atd. vzniklo asi zkrácením výrazu plnějšího, který již svým rázem se hlásí k důvěrnému hovoru denního, spíše domácího života; a v něm bývají slova a rčení, jaká nalézávají přístup do literárního jazyka ať umělého či lidového teprv, když důvěrná mluva denního života vůbec si dobývá cesty přes hráze ustáleného jazyka literárního do tvoření umělého i lidového.

Matiční Brus od prvního vydání rčení *mohu, nemohu za to* hájí, také Kottův slovník a jiné prameny poučení o jazykové správnosti; ani Bartošova Nová rukověť (1901, str. 186) ho nezapovídá, spokojujíc se poznámkou, že »za české *já za to nemohu* říkají Moravané: *já za to nejsem*, Rusové: ‚já tím nejsem vinen' *(ja v etom ne vinovat)*«. Ani my se nedomníváme, že by bylo nesprávné; chceme se jen pokusiti o jeho výklad, který snad přispěje i k jeho obraně, jíž vlastně ani není hrubě potřebí.

Ze slovesa *moci* samého se význam viny nebo neviny v něčem, co se stalo, sotva dá odvoditi. Ale není toho třeba: mohl býti obsažen původně v slově, které zaniklo. A v češtině i v jiných jazycích — na př. v němčině — snadně zaniká infinitiv u sloves t. zv. pomocných (nebo také způsobových, modálních, t. takových, jejichž význam zvláště v jazycích starých se mohl vystihovati i pouhým způsobovým tvarem slovesným, na př. optativem, potenciálem, konjunktivem), jako jsou slova *moci, chtíti. musiti, směti*. Bývají to nejčastěji infinitivy sloves pohybu (už musím domů, nesmím domů, chci domů, nemohu domů, nemohú mi koni nikam [únavou] Arch. č. 21, 397, 1475, już nemóżem dále Alx., Alexander chtieše na Múříny t.; víno já nesmím, nemohu a p.; srv. Gebauer-Ertl § 563, 2 [567, 2 ve vyd. z r. 1926]). U přísudkového přívlastku *rád, nerad* v češtině se tak vypouští i určité sloveso, znamenající požívání pokrmů a nápojů, i slovesa jiná: *on rád víno, kartičky, do školy* a p. Pomocné sloveso anebo slovo *rád, nerad* s bližším určením vypuštěného tvaru slovesného stačí

mluvící osobě i posluchači na vyjádření a pochopení celého děje; tomu ovšem pomáhá zejména význam slova naznačujícího jeho předmět (on rád víno) nebo u sloves pohybu jeho směr (kdo chce kam, pomozme mu tam). Možnosti vynechávati slovesný tvar, který by vlastně teprv naznačil děj, o nějž jde, pomáhají aspoň poněkud i případy, v nichž se ho lze domysliti ze souvislosti; na př. můžeš-li, půjč mi; chceš-li, dej mi to hned; napij se, vždyť ty rád.

Takové zkracování slovního výrazu se někdy v jazyce ustaluje a z fakultativního stává více nebo méně obligátním, zejména v hovoru důvěrném, kde stačívá jen *naznačiti*, co má mluvící osoba na mysli; zbylé slovo tak nabývá pregnantního smyslu, kterého v něm podle jeho původu vlastně není. Kdo zná rodinný život, hned ví, o čem je řeč, slyší-li z úst hospodyně, že zítra u nich budou prát, s neděle malovat a p.; slyší-li zasvěcenec o komsi, že bude od Nového roku sekat na Hradčanech, rozumí, že si zařídí řeznictví. A takovým způsobem, nějakým vynecháním slova, jež se samo sebou rozumělo, vzniklo asi rčení *mohu, nemohu za to*. Bohužel nemáme přímých a nepochybných dokladů, z nichž bychom mohli vyčísti, co vlastně podle původního smyslu toho rčení by měl činiti, kdo svaluje se svých beder vinu slovy »nemohu za to«; výklad musíme hledati domyslem, s vědomím, že snad zajdeme na nepravou cestu. Slovo »nemohu« nám nepovídá nic, je to slovo, ke kterému lze přidávati všechno možné, které prostě vylučuje možnost něčeho, slovem nevyjádřeného; pomůže snad způsob, jakým užíváme předložky *za* se 4. p.?

Kdo říká, že za něco nemůže, odmítá od sebe odpovědnost, podle okolností i povinnost nějaké náhrady, oprávněnost trestu nebo jiného odčinění viny. Není jistě samo sebou, že se říká nejčastěji záporně »nemohu za to« anebo řečnickými otázkami záporného smyslu »mohu (já) za to?«, »kdo za to může?« a pod. Kladnou větu »já za to mohu« zaslechneme výjimkou, skoro jen, hlásí-li se kdo k vině (a tím podle okolností i k povinnosti náhrady), jež se přikládala osobě nevinné. A stejně, užíváme-li toho rčení v osobě 2. nebo 3. A to je smysl, který je v dobré shodě s tím, jak užíváme dosti často předl. *za* se 4. p. A hledáme-li sloveso dosti obecného významu, které by mohlo býti domýšleno na doplnění slovního výrazu představy, o niž jde, nenalézáme vhodnějšího než *státi* nebo nějaké sloveso s ním synonymické; a přiznáváme se, že to jsou zejména moravské výrazy stejného významu, u kterých předpokládané starší stupně vývoje o něco zřetelněji vidíme, jež nás při tom vedou.

Státi za někoho, za něco znamená v Čechách m. j. býti ručitelem, ručiti za něco, míti a uznávati povinnost nahraditi škodu, jež by někomu z něčeho vzešla; osoba, za niž kdo ‚stojí', je ta, jejíž vinou nebo nedodržením závazku by škoda vzešla, to, zač ‚stojí', je věc, na níž by škoda vzešla, nebo škoda sama. Náš lid posud tak říká na př. o rukojmím, ať jde o přímou půjčku, či o koupi na úvěr, či o jiný závazek; tak vkládá na př. Baar 8, 192 osobě, která nabízí ručení v záložně, do úst slova »já bych za tebe stál«, Hus (u Erbena 1, 408) vypravuje, že »za Puchníka k pražskému arcibiskupství stáli sú (= ručili papeži za vykoupení pláště) rukojmě ještě po jeho smrti, Kbel, Malešic (?) a jiní«. *Státi za škody* bylo ustálené rčení v listech, jimiž někdo sliboval nahraditi škody, které by jiný v jeho službách nebo jinak proň utrpěl, a proto se jim říkalo listy záškodní nebo záškodné (v. na př. Brandl, Glossarium 382; Kott 5, 285; Čas. Mus. 1839, 446; 1881, 411; Arch. č. 1, 214; 4, 14; 6, 67; 8, 101; 10, 28); a jak toto právní rčení bylo známo, viděti z toho, že i husitská válečná píseň ‚božím bojovníkům' praví »Kristus vám za škody stojí, stokrát viec slibuje: pakli kto proň život složí, věčný mieti bude« (Nejedlý, Děj. husit. zpěvu 2, 257; Výbor 2, 287). Tak se říká i po polsku *stać za co, za szkodę*. Původně se tak asi říkalo dokonavým slovesem *státi* (= postaviti se, s přít. č. *stanu*), které se tvarem infinitivním v češtině udrželo vedle nedokonavého *státi* (toto z praslov. *stojati*) jen v složeninách (a v zvratném *státi se*); s tím by se srovnávala mimo základní význam hmotný (postaviti se za někoho jako jeho ochránce nebo rukojmě) i vazba předložky se 4. p., místo níž u slovesa nedokonavého bychom očekávali spíše vazbu *státi za někým* (*za něčím;* němčina se vyjadřuje podobně, ale přece jinak: für [= vor] jemand, für etwas stehen, einstehen = státi, postaviti se před někoho, před něco).*) Stopu stavu původního nalézáme v slovese *zastati* (pův. *státi* = postaviti se *za* někoho, *za* něco), jež se 4. p. nalézáme v starší době i přímo ve rčeních, která vypadají skoro jako dokonavé protějšky nedokonavého *státi za někoho, za něco,* na př. »ať on súseda našeho vyvadí a zastane v tom dluhu« (= ať zaň zaplatí, Arch. č. 21, 389 r. 1474), »že ten jistý . . . nenie jinak přijat v tu obec, než aby jeho (zabitého) dluhy zastal (= zaň zaplatil) a podstúpil« t. 386, 1474. I *zastati někoho* (nahraditi jej svým vý-

---

*) Rčení státi za koho je doloženo i s významem ‚chrániti, hájiti'. Tak v překladu Katonových distich »stuoj v zemi za chudinu« (var. bojuj, orig. pugna) Vít. 60b; P. Maria v rkpe Hrad. 121b praví k Spasiteli: »Otdaj mi všěch hřiešných vínu, abych jě mířila s tobú i za ně stála před tobú«.

konem), *zastati úkol, práci* a p. snadně se dá pochopiti v řadě metafor založených na oné původní představě, také *zastati někoho, něčeho* (s 2. p., který asi vznikl podle vazby sloves *hájiti, chrániti*), v starším jazyce s významem ‚postaviti se na ochranu'. Říká-li se *zastávati někoho, něco* (v staré době s významem ‚hájiti' zase s 2. p.) v rozličných významech podobných, je to jen nedokonavý protějšek dokonavého *zastati*. V slovenštině je i rčení *zastať* (= postaviti se, zastaviti se) *za koho, za čo* s významem ‚postaviti se na ochranu, ujmouti se'; nepřekvapí nás, přesahuje-li i na Moravu (já za tvoju křivdu nikdá nezastanu Suš. 499 v písni z Komně).*)

Na Moravě se říká *nejsem za to*, obyčejně záporně, ale někdy i kladně (Komenský 2, 1877, 157; Bartoš, Dial. slovn. 516; Kott 1, 116; 6, 1104). To může v tvaru nejčastěji záporném znamenati docela totéž, co č. *nemohu za to* (sami jsme slyšeli sedláka z Buku u Přerova, jak dával vinu sobě slovy »já su za to«), ale také se tak říká, i kde je řeč o povinnosti náhrady nebo o ručení, a že ten význam je původní, viděti z toho, že se říká také na př. »kdo je *ti* za to?« (= kdo je ti tím vinen), »a to tož su já *ti* za to?«, a zase »za to je jeho chalupa« (= je zárukou), »ten je za sebe« (= zámožný, stojí, ručí sám za sebe). Snad ani obojí ten způsob vyjadřování (státi, býti za něco) není přísně rozdělen mezi Čechy a Moravu: na Valašsku se místo »ten je za sebe« podle Bartoše říká »stojí za seb'a«, a naopak v Klicperově Valdeku (3. jedn. sc. 1., v Šubrtově vyd. 2, 336) čteme slova rytíře, který má jisté pochybnosti o hrdinství svých žoldnéřů v hodinu duchů: »nejsem ti za to, že jim o půlnoci hrůza z statných rukou zbraň nezvyráží«. A je zajímavé, že toto mor. (nebo snad slezské) *býti zač* nalézáme doloženo také ve spojení se slovesem *moci*. Bez něho v průvodné písni ke hře na husy (Suš. 729, kde husa zpívá »A ty pane sousede, vrať mně mého housete; bude-li chromati nebo hlavu lámati, *kdo za to bude?*« a hospodář odpovídá »*Já za to nebudu;* proč do škody chodívalo . . .«), s ním v písni z Lichnova u Sušila 654 (jeden Lichnov je na Moravě u Frenštátu, druhý, kterému říkají také Lichnová, v okr. benešovském ve Slez-

*) Rčení z a s t a t i s e, z a s t á v a t i s e (někoho, něčeho) není staré, je doloženo teprv z doby nové; vzniklo snad ze starého z a s ť a v i t i s e (o něco, s týmž významem; bylo také z a s t a v i t i s e proti někomu), s vazbou podle slovesa ujmouti se. — Bylo také nedokonavé sloveso z a s t á t i nebo spíše z á s t á t i s přít. č. zástojím a se základním významem ‚býti rozložen, rozkládati se' (o pozemcích; říkalo se tak i z á l e ž e t i); srv. Kott 5, 266, Sborn. fil. 7, 11 v pozn., Hujer, Listy fil. 53, 41. Také u něho nalézáme vazbu z a n ě k o h o s významem ‚chrániti, opatrovati'.

sku): »Už mi baj (= ba i) o to lude lali, že sem ja hospodař nědbaly; *němožu za to byť*, slibil sem, že budu k šenkyřum chodiť«. Sotva asi by se našel Čech, kterému by se v slovech »němožu za to byť« sloveso *býti* nezdálo docela zbytečným, ne-li nesrozumitelným, kterému by nestačilo pouhé »nemohu za to«; filolog v něm ovšem vidí vzácný pokyn, kudy má hledati výklad rčení českého, v němž sloveso *moci* samo nestačí na vysvětlení jeho významu.

A tak nám tedy je *nemohu za to* výrazem zkráceným z plného *nemohu za to státi* nebo *býti*, jako je na př. *nemohu domů* zkráceno podle okolností mluvící osobě známých, ale nevyjádřených, z plného *nemohu domů jíti* nebo *jeti* nebo *se dostati* či z čeho jiného; ustálenost toho zkráceného výrazu je zde jediný rozdíl. Když se ještě plným výrazem a s plným vědomím jeho vlastního smyslu říkalo *nemohu za to* (na př. *za škodu*) nebo na př. *nemohu za syna* (který něco vyvedl) *státi (býti)*, bylo to ovšem důrazné odmítání povinnosti náhrady, viny na škodě; ale jako každé ustálenější rčení i to pozbývalo plné významové důraznosti — dnešní Moravan nebo Slezan si jí sotva je vědom, řekne-li snad ještě »nemohu za to býti« — a dostávalo se tak na cestu, jež vede k možnému, příležitostnému a konec konců k stálému, obligátnímu zkracování plného výrazu. Stopu ukazující k původnímu významu rčení *nemohu za to (státi, býti)* jakožto výrazu vědomého a důrazného odmítání viny a povinnosti náhrady vidíme ovšem v tom, že se objevuje posud nejčastěji v záporném, odmítavém smyslu.

Hattala mluví především o dalším zkracování našeho rčení: místo otázky *kdo za to může?* se někdy (ne často) říká i *kdo za to?* »Nesmyslné otázce té přeje u nás nejeden už i tak velice, že se neostýchá naskrze nic ani za titul úvah svých jí užívati. Nesmyslnou hodna jest ona hlavně proto slouti, že je zbavena slovesa *může*, bez něhož jí ani ten Slovan, který německy zná, nemůže, jak by právě náleželo, čili hned anebo beze všech úvah porozuměti«. Zřetelnost výrazu nezáleží v tom, aby všecky částečky představy v něm byly svým slovním znakem obsaženy; každý jazyk má své zvyklosti, známé každému dospělému a duševně normálnímu členu národa (někdy i užšího společenského útvaru), jež činí možným spokojiti se i jen *naznačením* nejdůležitějších částí představ (a představy bývají tak složité, že by mluvení bylo úkolem hrozným, kdyby vždy měly býti vyjádřeny všechny jejich části a k tomu ještě vystižen i jejich vzájemný poměr), a zejména důvěrný hovor denního života bývá bohat

takovými neúplnými náznaky. Co má čeština právě podobných neúplných otázek a výrazů z neúplnýh otázek vzniklých, jimž každý Čech rozumí! Na př.: kam s tím? nač to? proč to? kde pak! neví kudy kam, atd. atd. (srv. Gebauer-Ertl § 564 = 568). A každý Čech rozumí i otázce »kdo za to«, třebas v ní schází nejen sloveso *může*, nýbrž i doplňující je infinitiv. A neříká-li nebo nepíše Němec nikdy »wer dafür?« místo »wer kann dafür?«, jak Hattala vyčítá, neplyne z toho přece nic pro češtinu! —

Hattala také přidává poznámku, že Němci »dle Adelunga, Sandersa a jiných zamlčují... u též otázky nejčastěji sloveso *büssen* a nemíní jí vlastně nic jiného než my svou: kdo je tím vinen?« Je-li v němčině zamlčeno sloveso *büssen* či jiné, je-li v ní vůbec něco zamlčeno, my se starati nebudeme. V jazykozpytě dřívějším se mnoho vykládávalo zamlčením nějakého slova (tak zv. úsporami, elipsami), jistě více než bylo třeba, v novější době je snaha, stačiti co možná, ne-li úplně, bez takových výkladů; pravda asi bude, jak to bývá, někde uprostřed. Grimmův slovník, jenž výklad významů slovesa *können* (moci) správně zakládá na jeho souvislosti se slovesem *kennen* (znáti), snaží se i u rčení *ich kann dafür* stačiti bez předpokladu zamlčeného infinitivu (východištěm mu je význam »znám [něco] pro to, proti tomu«); stačí-li opravdu všude (na př. i u vět jako »ich kann nicht vor dich« = nemohu za tebe), hledati nebudeme.*)

Nám jde ovšem v Naší řeči nejvíce o to, je-li rčení *nemohu za to* české či nic, ne jak vzniklo; a tu se nám zdá, že, vidí-li kdo germanismus v něm, stejně by měl zapovídati i rčení jako *chci domů, nemohu domů* a pod., protože Němec také zrovna tak říká

———

*) Ale aspoň ukážeme na některé jistě ne nahodilé podobnosti osudů rčení německého s českým. Také Němec říká nejraději ve smyslu záporném ich kann nicht dafür, kann ich dafür? A zvláště je zajímavé, že i v něm. písemnictví je tento způsob vyjadřování ku podivu málo doložen, jak viděti na př. z Grimmova slovníku; v tom se obráží zřetelně faktum, že se tak mluví skoro jen ve všedním, důvěrném hovoru. A snad se tak ani neříká stejně po celém území německém. V románě Thom. Manna »Der Zauberberg« (2, 129 ve vyd. z r. 1925) odbývá lékař nemocného důstojníka, netrpělivého pomalým léčením počátků tuberkulosy (však také desertoval z davoské sanatoře k svému pluku a zaplatil to smrtelnou recidivou), trochu nevlídným »Ist das mein Fehler?« Je to lékař, který se rád vyjadřuje způsobem nepříliš salonním, libuje si v domáckých a buršikosních »Redensarten«. Český čtenář bezděky cítí, že by mu spisovatel jihoněmecký, na př. vídeňský, spíše vložil do úst větu »kann ich dafür?«, docela jako by asi český lékař způsobů podobně drsnějších řekl »mohu já za to?« I to je zajímavé (a svědčí proti Hattalovi), že se jistě nenajde mnoho německých lidových písní s tímto rčením.

»ich will, ich kann nicht nach Hause«; a říká tak, jako Čech, ať mu přijde přání nebo potřeba jíti domů někde mimo domov či najde dům zavřený a neví, jak do něho. Je ku podivu, jak často se shoduje čeština s němčinou, kde *snad* se vyjadřují oba jazyky — a často jiné s nimi — úsporně (elipticky), bez nějakého slova, jež bychom ještě očekávali; a ty shody ovšem musí buditi domněnku, že to jsou spíše věci souvisící s psychologií řeči, ne věci, které by se napodobením přenášely z jazyka do jazyka. Teprv podružnou otázkou, která se nesmí řešiti podle jediného ustáleného vzorce, jest, kde máme opravdu předpokládati úsporu, způsob vyjadřování vzniklý pozdějším vypouštěním slova, jehož pro srozumitelnost výrazu není naprosto třeba, a kde výraz zdánlivě eliptický máme vykládati jako původní, pochopitelný při své zdánlivé neúplnosti se stanoviště pozdějších jazykových zvyklostí snad v době starší, v níž řeč byla hutnější a význam tak mnohého slova jiný, než je dnes. A výklad takových zdánlivě nebo opravdu úsporných rčení musí se díti, pokud to je možno, t. pokud jsou doklady staršího způsobu vyjadřování, historicky; jinak zbývá jen možnost soudu podle všelijakých obdob, a ten nikdy není úplně přesvědčivý. Výrazy jako *chci, mohu domů* vypadají úsporně, protože v nich podle dnešního významu sloves *chci, mohu* vedle slova *domů* schází slovo naznačující pohyb. Kdo neuznává úspor vůbec, dovede usouditi velmi rychle: u sloves jako *chci, mohu* lze skoro všude zjistiti plnější původní význam ‚mám snahu po něčem, moc (sílu) k něčemu' nebo jiný podobný a s takovým významem je snadno výrazy jako *chci, mohu domů* vyložiti i bez infinitivu nějakého slovesa pohybu. Ale historii infinitivu a sloves jako *chci, mohu* lze na nesčíslných dokladech stopovati do prastaré minulosti, do jazyků, které původnímu stavu jsou mnohem blíže než na př. čeština, němčina. Proč na př. v jazyce staroindickém, v řečtině, v latině takové výrazy, u nás tak běžné, nejsou v obyčeji? proč je nalézáme stále s infinitivem, bez něho jen, kde jej lze ze souvislosti snadně doplniti (lat. dicam, si potero, »povím, budu-li moci«), nebo v latině jen ojediněle v domáckém hovoru dopisovém a komickém (volo in Graeciam = chci do Řecka), v němž úspora tak snadně vzniká? proč i v češtině, v němčině vedle výrazů úsporných stále ještě jsou i výrazy plné?

Rčení *nemohu za to* bohužel nedovedeme sledovati do tak daleké minulosti; co jsme o něm pověděli, je vše, co víme. Ale podle našeho mínění vznikla rčení jako *nemohu domů* úsporou infinitivu, proto takový původ máme za *možný* i u rčení *nemohu*

za to, ač nepochybujeme, že kdo *nemohu domů* (= nemám síly domů; vždyť lze říci na př. »do kopce nemám dosti síly«) vykládá bez úspory, dovede bez ní vyložiti i *nemohu za to,* jako podobné rčení německé bez úspory vykládá Grimmův slovník. Našli jsme lidový doklad plnějšího a snad původnějšího rčení *nemohu za to býti,* uvedli jsme jej ve spojení se rčeními *jsem za něco, stojím za něco* a dospěli tak výkladu rčení *nemohu za to,* který máme za možný. Bohužel je dokladů někde poskrovnu, a proto zase prosíme čtenáře Naší řeči o pomoc: šlo by nám zejména o to, říká-li se aspoň někde na Moravě a ve Slezsku jako v Čechách také *nemohu za to* a žije-li někde ještě plnější tvar, jejž jsme našli u Sušila, *nemohu za to býti* (nebo synonymické s ním *nemohu za to státi*), a s jakým významem.

*

Nahoře jsme uvedli na doklad právního rčení *státi za škody* větu z husitské válečné písně. Také slova »stokrát viec slibuje«, jež v ní čteme, volil skladatel v souhlase s obraznou představou právního poměru mezi Kristem a jeho bojovníky. *Slibovati* (za koho) se v starých právních listinách velmi často objevuje s významem ‚zaručovati se'. Říkalo se také *slibovati za škody* a p. (tak i Baw. 33 a, b, v. 4511; srv. též »žádnému shola za nic neslibujem« Tkadl. 36 b), slibovalo se i za správnou jakost zboží (za dobrý »palík« [= balík] sukna Tkáč 53, za dobré víno 63). I za náležitý výsledek nějakého výkonu mohlo by se tak slibovati. Tak na př. čteme v předmluvě k Světlu apatekářův, jež r. 1496 do češtiny přeložil bakalář Matěj z Majta a jež nedávno péčí † PhM. E. Šedivého a Čs. lékárnické společnosti vyšlo ve Sbírce pramenů České akademie (II, č. 12), jak nám Čechům je potřebí poučení o lékařstvích, protože »páni lékaři, i slavní doktorové, pověst dobrau i jméno od lidu obecního tratí, kteřížto majíce za to, že přípravy hojení jsau právě (= správně) složené . . ., nemocnému za zhojení slibují, a oni (lékárníci) všetečně někdy, termínu nerozumějíce anebo nákladuov litujíce, jednu věc za druhau pokládají, a tak moc lékařství (= léku) dvojí se«. Také rčení *slibovati za koho, zač* je patrně nějak zkráceno, smíme-li souditi po jeho nezřetelnosti, po nedostatku slova, které by naznačovalo, co vlastně se slibuje; jakž takž rozumíme slibu za někoho, ale co je slib za něco? Je na snadě se domnívati, že naši předkové původně *slibovali státi* (anebo *býti*) *za někoho, za něco,* a tu domněnku potvrzuje na př. doklad v Arch. č. 4, 14: »také já, svrchupodepsaný Oldřich, slibuji knězi Bedřichovi tiemto

listem na ně (žoldnéře) službu (= žold) vydávati . . . i *za škody jemu státi*, kteréž by ti, ješto k mé potřebě přijme, vzali«. Neúplnost a plynoucí z ní nedostatečná zřetelnost slovního výrazu budí sama tušení, že se rčení ustáleného a jinak zřetelného i známého významu nějak zkrátilo, že se stalo zvykem, vypouštěti v něm slovo vyjadřující část představy, jež se ve věci, o niž jde, rozumí sama sebou. Tak na př. čteme-li v moravských písních věty jako: A on jí podával z zlatého pohára. »Nejsem naučena ze zlatých pohárů, ale sem učena přilehna k Dunaji« (t. píti; Suš. 147; srv. variant: nejsem naučena z poháru pijati, než sem naučena k voděnce lihati). »Kaž starému domů (jíti; 145). Zakázali (= poručili, t. jíti) na vojnu sedláčkovi (107). Žádný nezabrání do panského dvora (choditi za děvčaty; 363)«. Na úspoře je založeno na př., říkáme-li o někom, že umí (dovede) s lidmi, s nějakým mrzoutem a p. A je docela přirozené, že se taková úsporná rčení nejčastěji objevují právě o běžných představách denního života.

DROBNOSTI.

NADÁNÍ, NADACE.

Za něm. Stiftung, lat. donatio, fundatio, má čeština jako výraz domácí slovo *nadání* (od slovesa *nadati* někoho něčím, na př. klášter zbožím), doložené v tomto významu od počátku 15. stol. Tvar *nadace (nadací)* je t. zv. tvar hybridní, t. j. slovo domácí (kmenem) s příponou cizojazyčnou, asi toho způsobu jako slova *vědátor* (spr. vědec, učenec) nebo žertovné *synátor*. Jak taková slova hybridní vznikala, vidíme dobře na starším o něco bratru slova *nadace*, na slově *korunovace*. Vedle českého tvaru *korunování* bylo souznačné slovo latinské *coronatio*, které bylo obměněno u nás někdy v 17. nebo 18. stol. nejspíše v slohu kancelářském nebo učeném v *koronaci*, tak jako změněno *appellatio* v *apelaci*, *contributio* v *kontribuci*, *fundatio* ve *fundaci*, *oratio* v *oraci* a p. V praxi běžnější, méně učené, přizpůsobena pak *koronaci* českému slovu *koruna* (z corona) a změněna v *korunaci* — tvar, který nalézáme na př. zaznamenaný ještě v Thamově slovníku z r. 1799. Byla pak tedy vedle sebe dvě slova souznačná: domácí slovo *korunování* a zdomácnělé (t. j. cizí, ale hláskově přizpůsobené) slovo *korunaci*. Je nasnadě, že se slova tvarem tak podobná

a významem totožná zkřížila a že z *korunaci* = *korunování* vznikl tvar třetí, *korunovací*. I tento tvar zaznamenávají naše slovníky již z doby obrozenské, Dobrovský však jej stigmatisuje jako tvar vulgární. Podobným asi způsobem vznikl vedle slova *nadání* v době o něco mladší (asi v první pol. 19. stol.) v kancelářské češtině tvar *nadací* (jméno podstatné, odlišné od staršího přídavného jména *nadací* = nadáním opatřující, na př. listina nadací, utvořeného od slovesa *nadati* jako *psací* od *psáti* a p.). Protože se v témž významu jako slova *nadání* užívalo slova *fundaci* a protože se i v mnohých případech jiných souznačné přípony *-ní* (česká) a *-cí* (z lat. *-tio*) střídaly (*apelování* = *apelaci, kopulování* = *kopulaci, multiplikování* = *multiplikaci* atd.), zušlechtil některý vrchnostenský úředník, zvyklý pracovati se slovy jako *apelací, kontribucí* atd., slovo *nadání* v *nadací*, jako by šlo ne o odvozeninu českého slovesa *dáti (dání)*, nýbrž latinského *dare (datio)*. Snad při vzniku této hybridní odvozeniny působilo také (aspoň pokud šlo o nadání kostelní) i české slovo *podací*, příd. jméno utvořené tak jako *psací, hrací* a p., kterého se užívalo s platností substantivní buď v tvaru mužském s významem patron (*podací kostela*), anebo v tvaru středním *podacie* (zúžením *podací*) s významem patronát, právo patronátní, presentační. Toto *podací* středního rodu přizpůsobovalo se časem vlivem svého zakončení jiným podst. jménům s koncovkou *-ací*, jako *fundací* a p., která arci byla ženského rodu, a tak se časem vyskytuje i v témž významu (patronát) slovo *podací* v rodě žen., a když se tvary s *-ací (fundací)* začaly měnit časem v tvary na *-ace (fundace)*, změnilo se i toto *podací* žen. v *podace* téhož rodu. Ale vedle zpodstatnělého *podací* (= patronát) užívalo se v témž významu i podst. jména slovesného *podání*, které znamenalo původně asi totéž co *nadání* (kostelní jmění), ale vlivem slova *podací* nabývalo časem i významu ‚patronát, presentační právo' (Kott 7, 284) a p. Protože byly pak vedle sebe tvary *podací (podace)* a *podání*, mohl tento pár také přispívati k tomu, že se vedle tvaru *nadání* začalo užívati i tvarů *nadací, nadace*, zvláště když oba pojmy, fundace i patronát, byly z téhož oboru představ a vyskytovaly se v úřadování často pospolu. Třetí konečně příčinu ke vzniku tvarů *nadací, nadace* možno viděti v potřebě příslušného adjektiva. Od podstat. jmen s příponou *-ní* (podst. jmen slovesných) nelze tvořiti jména přídavná; ale podstatná jména s příponou *-cí (-ací*, jako *kopulací, fundací* a p.) tuto schopnost mají (*kopulační, fundační* a p.). Proto i když se v praxi užívalo takovýchto cizích slov s příponou domácí, na př. v tva-

rech *korunování, kopulování* a p., tvořila se příslušná jména přídavná vždycky jen od jejich dublet s čechisovanou příponou *-cí, -ce (korunovací, kopulací)* a zněla *korunovační, kopulační, apelační* atd. Takového adjektiva bylo třeba i k podstatnému jménu *nadání* (donatio), zvláště v takových případech, kde starého adjektiva s příponou *-ací* a významem aktivním nebylo lze dobře užíti (na př. o domě, o místě, o příjmech, penězích a p.). Utvořeno tedy podle vzoru *korunování* — *korunovační* také k subst. *nadání* příd. jméno *nadační,* které zase podle kombinace *korunovací* — *korunovační, kopulací* — *kopulační* mohlo napomáhati k tomu, aby se vedle adjektiva *nadační* vyvinulo i subst. *nadací, nadace.*

V jazyce dnešním jsou ve významu fundace tvary dva: *nadání* a *nadace;* tvar *nadací* je přežitek, archaismus téhož způsobu jako *apelací, kontribucí, relací* a p. Tvar *nadání* je cele český a starší a náleží mu tedy přednost před jeho hybridním dvojencem *nadace.* Vymítat tvar *nadace* z usu spisovného proto ovšem nelze; bylo by to také marné, protože má pevnou oporu v adj. *nadační,* za něž dnes nemáme náhrady.

ZÁDRHEL.

V »Letním houbaření«, feuilletonu od ředitele Jana V. z Finberka (Nár. listy 4. srpna 1926) stojí psáno: hřibu koloději úplně se podobá kovář (Boletus erythropus) ... »Naprosto jedovatý, *kováři laikovi zdající se podobati,* je křišť.« Těžko pochopiti, proč křišť není »zdající se podobati« ševci laikovi, bednáři laikovi, každému laikovi, proč jen právě kováři laikovi. Ještě obtížněji bude uvěřeno křišti, »zdajícímu se podobati« laikovi, zvláště když se bude zdáti podobati kováři. Naprostá zůstává arci jedovatost křiště; pouhé jeho sousedství otrávilo i sloh, skladbu věty, jejíž stavba připomíná svévolné bizarní zkrouceniny ze studentského slangu, do něhož patřil i překlad německého: der sein sollende — mající bejcí. K. J.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Jaro. Čítanka pro městské školy národní. S čítankovou komisí sestavil dr. Josef Keprta. Díl I.—IV. (pro 2.—5. školní rok). Státní nakladatelství v Praze 1925 (díl III. 1926). Stran 174, 218, 217, 242, cena Kč 16.—, 19.30, 19.—, 21.—.

Nové čítanky, už třetí od převratu, pro české školy obecné! Krátce po převratu vyšly prvé republikánské čítanky, Kožíškovo

a Tůmovo *Ráno*. Jejich autoři, až do převratu učitelé na českých vesnických školách, užili v nich svých bohatých dlouholetých zkušeností a dali jimi českým venkovským školám prvé moderní čítanky, literárně cenné, zobrazující hlavně ono prostředí, v němž žije české dítě venkovské. Brzy poté byly vydány čítanky Mužíkovy a Sulíkovy (Pavla Suly), *Květen*. Také tyto čítanky — zvláště prvé dva díly, Mužíkovy — jsou pozoruhodné po stránce psychologické, neboť pěstujíce zrovna jako »Ráno« vřelé vztahy dítěte k přírodě a k jejím tvorům, přihlížejí i k složitějšímu životu městskému a učí mu rozuměti. (Autoři jich jsou pražští učitelé.) Nové čítanky, *Jaro*, o nichž chceme zde co možná stručně referovati, vycházejí zcela z městského prostředí. Všímají si sice bedlivě i přírody a venkovského života, ale většinou jen se stanoviště člověka městského, jemuž boží přírodou je městský sad, jehož flora i fauna není ovšem tak bohatá jako květena a zvířena venkovská a který přichází na venkov jen občas, aby osvěžil unavené tělo a zmalátnělého ducha. Taková městská čítanka nebude tedy sice »knihou lesů, vod a strání«, ale měla by být jakýmsi okénkem, jímž by vnímavé a zvědavé duše dětské nahlédaly do složitého organismu moderního městského života a učily se mu rozuměti.

Naším úkolem zde však není rozhodovati, pokud tyto nové čítanky tomuto požadavku vyhovují; naším úkolem nebude ani zkoumati uměleckou (literární) hodnotu jejich jednotlivých článků, básní, pohádek, povídek, populární vědecké prózy atd. nebo dokonce snad jejich pěkných a bohatých ilustrací. Prvá stránka (a do jisté míry i druhá) bude předmětem odborné kritiky pedagogické, která ocení knihu s hlediště pedagogicko-didaktického (a s tím i estetického, po stránce umělecké výchovy), druhá stránka bude zvláště cílem literární kritiky. My se chceme na tomto místě obírati toliko zevní stránkou literárního obsahu, jazykem, jeho čistotou a správností. Čítanka, která na nižším stupni je i učebnicí čtení, na vyšším pak výborem z literatury, je anebo by měla býti v ž d y i učebnicí vyučování jazykového; i není sporu o tom, že má býti bez chyby, že má býti — pokud se jazykové stránky týče — vzorem. Hledíme-li na nové čítanky, o nichž referujeme, s tohoto stanoviště, můžeme sice hned konstatovati, že autor čítanek, dlouholetý pražský učitel a nynější zemský školní inspektor národních škol, věnoval těmto svým knihám velikou, celkem až úzkostlivou péči, ale přes to se najde v nich leccos, co správné není. A bude jistě pěkným jinak knihám na prospěch, když v novém vydání, jehož se jistě brzy dočkají, zmizejí rozmanité ty

nesprávnosti, které ruší celkový pěkný dojem čítanek a které doleji vytýkáme...

Především třeba upozorniti na to, že i při pečlivé jinak korektuře jsou v Čítankách Keprtových dosti mnohé odchylky od úředních Pravidel českého pravopisu, která je nutno pokládati za normu i při vyučování pravopisu na školách obecných a od nichž se arci ani způsob psaní v Čítankách nemá v ničem odchylovati.

Tak na př. proti pravidlu o psaní velkých začátečních písmen prohřešuje se »Jaro« tím, že píše *boží* narození (= Boží hod I, 88), vrchům *pálavským* IV, 68, mezi *bratřími* (= Českými bratry) IV, 139, svatý *otec* IV, 224, 225, copak budem dělat pro pána? I, 38 m. pro Pána = pro Boha, a pod. pro boha III, 73 a j. m. pro Boha. Jména a slova cizí píšeme tak, jak nařizují Pravidla; tedy ne je*z*uité IV, 44, ale jesuité, ne *j*enerál IV, 163, ale generál. Nesprávně je někde označena kvantita samohlásek, na př.: (loď nemůže) přist*á*ti II, 191 m. přistati a podobně IV, 88 přist*á*l; do putynky, v putynce II, 201 m. do putýnky, v putýnce, (zmizela) d*i*rkou I, 11 m. dírkou, (měl) př*i*lbu III, 54 m. přílbu, (koně) rz*á*li II, 108 m. rzali a podobně 213: (koně) zarz*á*li; sk*ý*vky III, 121 m. skyvky, žal*á*řováním III, 209 m. žalařováním, R*á*bí III, 213 m. Rabí, s př*i*saháním IV, 36 m. s přisaháním, vr*a*tký IV, 49 m. vrátký, rus*a*lky IV, 143 m. rusálky, mari*a*nským IV, 213 m. mariánským, rozs*é*vače IV, 224 m. rozsevače. Všude, kde je užito tvarů z řeči obecné se zúženým *é*, musí býti *i (y)* úžením vzniklé označeno jako hláska dlouhá, nikoli tedy »na ty louce zelen*y*« I, 49, nýbrž »na tý louce zelený« a p. Nesprávná je předpona v slovech *s*hroutilo IV, 45 m. zhroutilo, *s*plavnění IV, 195 m. zplavnění.

Proti ustálenému a uznanému pravopisu jsou psána dále slova: *h*moždíře III, 155 m. moždíře, *h*rozinky I, 56; III, 154; IV 73 a j. m. rozinky (něm. Rosine, franc. raisin); radhoš*ť*ský III, 147 m. radhoštský (jako Pešť — peštský, Hradiště — hradištský, Konopiště — konopištský a p.); břa*ssk*ý, t. j. z Břas, IV, 152 m. břaský (jako ruský, nebeský, oděský a p.); kra*šš*í IV, 27 m. krašší (jako vysoký — vyšší, nízký — nižší a p.); ni*ť* IV, 200 m. nit; pohroužil IV, 10 m. správnějšího tvaru pohrouzil.

Ani ve psaní příslovečných spřežek a podobných výrazů jiných neřídí se nové čítanky Pravidly. Píší: *z venku* I, 15 m. zvenku, *Bůh ví, proč* I, 18, spr. bůhvíproč, *jakou pak* I, 20 m. jakoupak, o *čem pak* I, 28 m. o čempak, *na vlas* I, 29 m. navlas, *jak pak* I, 34 m. jakpak, *na zdar* I, 47, 129, 131; IV, 137 m. na-

zdar!, *což pak* I, 76; II, 136 m. cožpak, *před tím* I, 80 m. předtím, *kdo ví jaký* I, 99 m. kdovíjaký, *kde jakou* I, 119 m. kdejaku vzal *za vděk* I, 121 m. zavděk, *na večer* I, 142, II, 103 m. navečer, *kdož pak* I, 174 m. kdožpak, *jakoby* říkal II, 4 spr. jak by (podobně II, 133), *mimo to* II, 4; III, 155, spr. mimoto, *zdali pak* II, 39 m. zdalipak, *bůh ví, čím* II, 41 nebo *bůhví, čím* III, 169 m. bůhvíčím, *kde koho* II, 163; IV, 55 m. kdekoho, *kdež pak* II, 183 m. kdežpak, *jak živi* (se nedověděli) III, 177 m. jakživi, podobně *jak živ* IV, 179 m. jakživ, *bůh ví, jak* IV, 21 m. bůhvíjak, *Bůh ví kam* IV, 135 m. bůhvíkam, *jen že* IV, 174 m. jenže, *na blízku* IV, 186 m. nablízku, *co pak* IV, 72 m. copak, *jak pak* IV, 121 m. jakpak, strana *pod jednou* IV, 222 m. podjednou, kněží *pod oboji* IV, 224 m. podobojí, *za jedno* IV, 225 m. zajedno, *při sám Bůh* IV, 225 m. přisámbůh, správně arci přisámbohu, *kde kdo* IV, 30, 92 m. kdekdo, *již již* (aby již již doběhly III, 55 a pod. 133; IV, 38, 97) m. jižjiž. Kde Pravidla nepředpisují výslovně psáti výraz příslovečný jako spřežku, t. j. dohromady, není správné samovolně zaváděti tento způsob psaní; tedy: na konec I, 49, 66, nikoli *nakonec*, za tepla I, 107, nikoli *zatepla* (srv. s teplým) a p. Nedobře bylo rozuměno poučení Pravidel o psaní výrazu »takže« ve větě: (Jeho to bolelo a také ho to zlobilo.) A *takže* on si už s nimi nebude hrát I, 29 m. a tak že anebo a tak, že.

Tato nejistota, způsobená ne-li právě neznalostí Pravidel čes. pravopisu, tedy aspoň nedost plnou pozorností k jejich pokynům, jeví se místy také nedůsledností, s jakou někdy totéž slovo na různých místech bývá psáno. Tak vykládaje o Smetanovi IV, 134, píše autor Čítanek jednou *M*istr (neusedl ku práci), po druhé *m*istr (chorý mistr psal . . .) a po třetí zase *M*istr (slavný Mistr se loučil). Rovněž Husa nazývá IV, 214 jednou *M*istrem Janem, po druhé svatým *m*istrem. Jeho spolumučedník se píše IV, 213 Jeroným a IV, 223 (správně) Jeronym. V prvním díle Čítanek čteme (106) začátek známého říkadla velikonočního »Hody, hody do *P*rovody« (do Provodní neděle, tedy správně), v druhém díle však (162) je psáno »Hody, hody do *p*rovody«. Tento kolísavý způsob psaní nepokládáme za dobrý prostředek ani vyučovací, ani výchovný, neboť učiteli svědomitému nezbude zajisté nic jiného než prohlásiti chtěj nechtěj jedno z obojího psaní za chybu Čítanky. Slovesa *tikati* (o hodinkách) a *tíkati* (o ptácích), která jsou v Pravidlech výslovně rozlišena, píše náš čítankář, jak ho to kde napadne: (ptáček) zatíkal II, 116 m. zatíkal, tíkot kuřátek II, 135 a zase správně: (sýkorka) zatíkala, (sýkorky) tíkají

III, 82, tíkot srdečka III, 130 atd. Jednou se II, 13 píše *na stokrát,* jindy II, 218; III, 37; IV, 10 *nastokrát* (správněji, protože je tu předložka spojena ne s pádem, kdy bývá možnost psaní dvojí, nýbrž s příslovcem); jednou *jen jen* II, 78, po druhé III, 4 *jenjen* a o dvě stránky dále zase *jen jen* atd.; jednou III, 8: leťte *sbohem,* vlaštovičky, jindy, IV, 133: *s Bohem* buď, má vlaštovičko . . .!, jednou II, 74: *s bohem,* děti, po druhé IV, 159: »*Spánembohem,* ty náš mučedníku« (ač se *spánembohem* podle Pravidel píše, jen když je to příslovce, na př. tak si to spánembohem kup!).

Jisté nesnáze působila autorovi Čítanek také znaménka rozdělovací. Zvláště v kladení čárek je tu dosti zmatku: buď je čárka tam, kde býti nemá, anebo naopak. Není možno uváděti všecky případy, proto přestáváme jen na několika ukázkách častěji se opakujících. Tak nebývá čárky mezi dvěma přívlastky spojenými souřadně (ve smyslu spojek *a, i, nebo*); na př.: . . . řekl Janeček té třetí nejmladší Jezince I, 140 m. třetí, nejmladší (neboť nebyly tři nejmladší Jezinky, nýbrž tato byla třetí, a to nejmladší); pod.: veselým radostným hlasem IV, 108, na jiném vzdálenějším světě IV, 156, starý šedivý Špilberk IV, 166 a j.. Rovněž chybívá čárka před spojkou *a,* i když stojí mezi dvěma větami nestejnorodými, na př. hlavní a vedlejší: přišel vlk, hledal je a koho našel, každého snědl I, 60 m. hledal je, a koho . . .; bude lépe, když sláma se položí napříč s břehu na břeh a tak přejdeme krásně jako po mostě 1, 61 m. na břeh, a tak . . . Naopak zase není třeba čárky před spojkou *a* v souvětí: Pomoc šlechetného člověka přijmou (havrani) jen v době, kdy mráz mění zemi v kámen, a příval sněhu zasypává každé sousto IV, 80 m. kámen a příval . . . Čárku třeba položit před vokativy v těchto větách: a ty, dcero nejmladší, jak ty mne máš ráda? IV, 99; ale lidé zlatí, nic mu to nemějte za zlé II, 5. Mají-li výrazy, které jinak čárkou neoddělujeme, platnost citoslovcí, je čárka po nich pravidlem; na př.: (začne): Tak ustrojena jsem, copak dnes budeme vařit? I, 33 m. tak, ustrojena . . .; pod.: kde ses tu vzal? Ále drak se se mnou utrhl I, 48 m. ále, drak . . . Nesprávně klade autor Čítanek také apostrof, zejména jej píše před *-s* vzniklé odsutím koncového *i,* na př.: že'*s* I, 12, co'*s* I, 141, ty'*s* I, 161, zbyla'*s* II, 12 a č. místo žes, cos, tys, zbylas a p., a za koncovkou *-em* v 1. os. množ. čísla, ač tu žádná hláska vynechána není (-em je pův. koncovka tohoto tvaru), na př.: jd*em*' II, 110, můž*em*' II, 174, súčtuj*em*' IV, 92 atd. místo jdem a pod.

Ani se stanoviska tvaroslovného nelze ušetřiti pořadatele Čítanek některých výtek. Především pokládáme za správný požadavek metodický, aby aspoň na nejnižších stupních jazykového vyučování, kdy se žák teprve učí nahrazovati tvary obecného jazyka (na venkově nářečí) tvary spisovnými, byly z článků čítankových tvary nespisovné naprosto vyloučeny. Toho se v Čítankách Keprtových vždycky nedbá. Tak se vedle tvarů spisovných čtou v nich i tvary: *louž* I, 52 m. louže; chce *ho* (klobouk) chytit I, 46, pocítil *ho* (hlad) III, 13 m. jej; paničkám, *co* seděly I, 24 m. jež; Honzíčka, *co* byl v kamnovci I, 60 m. jenž; *vem'* si Frantu (dokonce s apostrofem!) I, 24 m. vezmi; *taky* I, 84, 85 a č. m. také; *zlaté* pondělí I, 45 m. spis. zlatý pondělí (srv. pondělek). Co však horšího, že se v textu čítankových článků vyskytnou leckdy i tvary nesprávné nebo v dnešním spisovném jazyce nezvyklé. Na př. genitivy: do potok*u* II, 78 m. do potoka (U potoka stála, napájela páva čes. nár.); hřbety Ještěd*u* IV, 233 m. Ještěda, ba i kužel Bezděz*u* (tamt.) m. Bezděze (Vězeň na Bezdězi); do náruč*e* I, 58; III, 121; IV, 110 m. do náruči n. do náručí; dativ pejsk*u* I, 23 m. pejskovi (ptáčkovi, skřivánkovi a p.). Podstatné jméno *země* zachovává v Čítankách důsledně plný tvar *zemi*, ač se ve výrazech příslovečných ustálil i v spisovné řeči již tvar kratší (srv. NŘ. 8, 180); na př.: osel udeřil mouchou *o zemi* I, 112 a č. m. o zem; miska spadla *na zemi* I, 43 a č. m. na zem (jak se také čte v původním znění Erbenově). Stejně zastaralý je množný genitiv s koncovkou *-ův*, jehož užívá skladatel Čítanek k zamezení t. zv. hiátu, ač bylo již několikrát vysvětleno, že v takových případech hiátu není (v. Gebauer-Ertl I, § 40): na př. otazník*ův a* koláčků I, 56, měsíc*ův a* synové II, 14, zvonk*ův*, ale III, 39 a č.; někdy bývá tvar s *-ův* i mimo případy pokládané za hiátové, na př. krok*ův*, kachny III, 178 a j. Podstatná jména zdrobnělá na *-ek* mívají v nom. množ. častěji koncovku *-ové* než *-i*, tedy raději ptáčkové než ptáčc*i* I, 118; IV, 78, zajíčkové než zajíčc*i* I, 75, chocholouškové spíše než chocholoušc*i* III, 58. Místo pod *lípou* IV, 230 je správnější tvar pod lipou, m. všichni stáli bezradn*i* III, 59 má býti správněji: bezradní (stál bezradný). Plnějšího tvaru zájmenného *mně* bývá někdy užito v postavení příklonném, na př. bylo *mně* ho líto III, 13 m. bylo mi; povídejte *mně* pohádku I, 28 m. mi; naopak zase příklonný tvar *mě* stojí na místě čelném a důrazném místo tvaru *mne: mě* zas Karlík zabodává do stolu — a *mě* maminka dá vždy do páry I, 43. Nesprávný je v 7. pádě jedn. ženský tvar *svojí* (Krok byl proslulý svojí moudrostí II, 60 m. svou, ač i tak je

tu přivlastňovací zájmeno zbytečné). *Zhasnouti* je sloveso nepřechodné (světla hasnou — zhasnou); proto ve větě »*zhasli* světla« I, 94 bylo lépe užíti slovesa přechodného zhasili. *Voněti* má 3. os. množ. *voněji* a je tedy spr. vonějící, nikoli *vonící* II, 63; ve větě »tak rád *bych* si často *sedl* na kámen« III, 36 je kondicionál přítomný, kdežto smysl místa (kde spisovatel vypravuje o svých dojmech ze světové války) žádá kondicionálu minulého, bych si byl sedl. Nesprávného vidu slovesného je užito v popise života praobyvatelů země: za noci ženy uléhaly a *usnuly* na loži z travin III, 49 m. usínaly. Časté jsou v Čítankách odchylky proti normální vokalisaci předložek. Připomínáme to zvlášť proto, že v živé řeči lidové je dobrý cit pro správné vokalisování a že se takto školou tento vrozený cit rozrušuje a kazí. Tak bývá velmi často: *ke* svým přátelům I, 53, *ke* své mámě II, 28 atd. m. k svým, k své a p.; *ze* chvojí I, 92 m. z chvojí; *ve* hnízdečku I, 120 m. v hnízdečku; *ve* městě I, 173; II, 52, 55; III, 183 atd. m. v městě; od hradu *ke* hradu II, 60; III, 108 m. k hradu; *ze* druhé třídy II, 89, *ve* druhé lavici II, 139 a p. m. z druhé, v druhé; *ve* svornosti II, 141 m. v svornosti; *ve* zlaté tůni II, 144 m. v zlaté; *ve* kterém III, 5, *ve* které III, 54, 63, 105 a j. m. v kterém; *ke* stádu III, 53 m. k stádu; *ve* studené vodě III, 84 m. v studené; *ke* svatbě III, 99 m. k svatbě; *ve* starodávném oděvu III, 155 m. v starodávném; *ve* staré lavici IV, 10 m. v staré; *ve* třetím domě IV, 34 m. v třetím; *ve* slunečním svitu IV, 130 m. v slunečním; *ze* hrudi IV, 131 m. z hrudi; *ve* strachu IV, 210 m. v strachu; *ke* stupňům IV, 225 m. k stupňům; a naopak zase *nad* vším III, 59 m. nade vším. I tu bývá kolísání jako jinde: vedle obyčejného tvaru *ke* svým a p. čte se tam také tvar správný: *v* svých prsou III, 94, *k* svým III, 207, *k* svému stavení IV, 232 a j.; IV, 192 (tedy na téže stránce) je psáno jednou »*ve* zpěněné vodě«, po druhé »*v* zpěněné vodě« atd. Také bychom nedoporučovali, aby se v Čítankách pro nejmenší žáky užívalo papírového tvaru *kol* (kol ohně I, 48) m. tvarů kolem, okolo, které jsou nejen správnější, ale i jazykovému fondu žáků bližší a známější.

Nejednu výtku lze udělati také způsobu, jakým se užívá v Čítankách některých slov českých ať po stránce zevní, tvarové, či vnitřní, významové. Nesprávná jsou na př. slova: *patřičný* (konaly se patřičné přípravy) IV, 142 m. náležité; *hyacinta* (u temně modré hyacinty I, 110) podle něm. Hyacinthe, čes. modrý hyacint; *majitel* I, 6; 4, 154 m. vlastník; *kosárek* III, 63, lépe (podle Pravidel) kosírek; velmi často bývá *vous* a *vlas* místo nále-

žitého a dětem přirozenějšího plurálu vousy, vlasy (na řízu splýval mu dlouhý, bílý *vlas* i *vous* III, 54; stařeček měl krásný, bílý *vous* IV, 184 a j.) a plur. *roky* m. léta: bylo mi devět *roků* IV, 13 m. devět let; v ní přebývá již dva *roky* IV, 205 m. dvě léta a p. Daň dnešní módě splacena složeným slovesem *zaprositi* (Kašpárek zaprosil I, 47 m. poprosil), které znamená vlastně něco si formou prosby zamluviti (na př. mši). Nevhodně je užito těchto slov a výrazů: mravenci *náhle* stanuli I, 142 m. pojednou se zastavili (o významu slova náhle v. NŘ. 5, 39 a j.); hrady vévodily *druhdy* krajině III, 107 m. jednou, kdysi, vévodívaly a p.; bylo nějak *záhy* odpoledne (II, 19 a tak velmi často) m. brzy odpoledne, brzy po polednách a p. (záhy = včas); ježkovy *bodláky* I, 66 m. bodliny (bodlák znají jistě i pražské děti jen jako rostlinu); chodívali přes Malé náměstí pod *loubím* I, 86 m. pod podloubím (jak se říká v Praze už od 16. stol., kdežto loubí je dnes slovo knižní, jiného významu = arkády, besídka a p.); babička litovala *omrzlou* dívku I, 85 m. promrzlou, zkřehlou (omrzlina je už něco horšího); až se překážka *s* cesty *odstraní* III, 59 m. z cesty (bylať v cestě tramvaji) odklidí (odstraniti = dáti stranou, zvl. tajně); bouře *ustala* III, 50 m. přestala (srv. NŘ. 8, 20); látky, ze které bychom *utvořily* panence hlavu I, 40 m. udělaly (slovesa utvořiti by tu v ob. hovoru stěží kdo užil a ani významem se sem nehodí); *cosi* jiného se stalo III, 58, spr. něco jiného; domácí *čili* hospodář III, 78, lépe neboli (neboť je dobře vésti žáky k tomu, aby poznávali rozdíl mezi oběma těmito spojkami), pod.: šaty choděcí *čili* oděv III, 157, kramáři *čili* kupci IV, 30; a naopak zase: byl to sen *anebo* skutečnost? III, 77, jest více dobra *nebo* zla? IV, 155, lépe: sen či skutečnost, dobra či zla?

Přejdeme-li na pole zvláštností a odchylek skladebných, všimneme si především péče místy až přílišné, jakou věnoval vydavatel Čítanek vazbám genitivním. Tak čteme na př.: šel nejmladší ohně *prosit* III, 75, archaisticky nebo vlivem ruského znění té pohádky, místo obyčejného dnes: šel poprosit za oheň n. shánět oheň; vrabec žádal *něčeho* na zob I, 91 m. něco (NŘ. 7, 92, 307); půjdu hledat *hub* III, 42, kde je genitiv asi spíše vlivem domnělého supina než slovesa hledati, které bývá jinde spojováno po novočesku s akusativem (palác marně hledali III, 44); aby získal *místa,* kam nasázet nových štěpů III, 212 m. místo, t. j. to místo, na něž by je nasázel. Častý je také genitiv záporový, a to i v takových případech, kde ho nová čeština neužívá; na př.: už dávno jsem *maminky* neměl III, 37 m. maminku (předmět pojatý individuálně); *žádné* (pohádky) neumím I, 28

m. žádnou; Toník neudržel *provazu* I, 47 m. provaz; nenechá přece *hnízda* cizákovi I, 118 m. hnízdo (t. j. své hnízdo); nemohla udělat ani *kroku* I, 84 m. ani krok; *nakousnuté* (hrušky), *té* já nechci I, 35 m. nakousnutou, tu; nebylo tam jejich *babičky* I, 26 m. jejich babička tam nebyla; zvláště častý bývá genitiv *ničeho* m. nic: *ničeho* nepozoroval I, 147, nemám *ničeho* IV, 24, není na světě *ničeho,* co by nevznikalo lidskou prací IV, 150 a j. Není ovšem ani v tom důslednosti, neboť dosti často bývá po záporných slovesech i akusativ: štěňátko necítí *teplo* pelíšku II, 34, už *ji nevzkřísíš* III, 35, *nic* nežádám IV, 101, ač kladné sloveso žádati mívá u sebe v Čítance, jak bylo výše uvedeno, genitiv. Naopak je užito akusativu za genitiv ve větě *co* potřebuješ III, 97, 98 m. čeho, n. když se *to* dozvěděla I, 107 m. toho. Jiné nepřesné vazby: blížily se *jeskyni* III, 49 m. k jeskyni; chudinka dostála *slovu* IV, 122 m. v slově; napadlo *mu* IV, 114, 171 m. napadlo ho, jak se správněji čte na jiných místech; (ten pan doktor) je *velkým učencem* I, 73 m. velký učenec (= člověk velmi učený); klofe, *seč* jí síly *stačí* III, 82 m. co jí stačí, seč je; *byly* mu asi tři roky I, 115 m. bylo mu asi tři léta (srv. je tomu dvě léta). Nesprávně je připjato vztažné zájmeno ve větě: hrajeme si s panenkami z *hadříčků, které* si samy zhotovujeme (!) I, 40, t. j. ty panenky, ne hadříčky. Předložka měla býti opakována ve větě: stromům obarvil listí *na* žluto, červeno a bílo I, 42 m. na žluto, na červeno a na bílo (sic jinak by bylo možno rozuměti, že listí bylo žlutočervenobílé). Proti pravidlům o českém záporu je hřešeno ve větě: ti *všichni* již *ne*jsou na živu III, 36 m. z těch ze všech už není nikdo na živu (n. ti všichni už pomřeli).

Také nejednomu germanismu se naučí naše městské děti z nových Čítanek, ač právě v Čítankách pro městské děti mělo býti zvláště pozorně k tomu hleděno, aby se nesprávné vazby tohoto rázu v nich nevyskytovaly. Uvádíme ukázkou: ty si *na* ptáčka *zvykneš* IV, 177, člověk si nemá *zvykat na* štěstí (t.) m. zvyknouti, zvykati komu n. čemu; poštovní schránka *vyhlíží* jako modrý domeček I, 58 a pod. I, 59 m. vypadá; koně *zůstali stát* I, 161 m. zastavili se; její vzpomínka *platila* muži III, 20, hovory o činech toho, kterému *platila* slavná tryzna III, 56 m. týkala se, vztahovala se, byla věnována a p.; krásné sny si *nechte* zdát II, 24 m. dejte si zdát n. ať se vám zdá něco krásného; *přišla řada* na Ctibora III, 107, i na mne už brzy musí dojít *řada* III, 36 m. došlo na C., na mne musí dojít; rozdělávali oheň *pomocí* křesadla IV, 28 m. křesadlem; válčení *pomocí* válečných

vozů II, 210 m. s vozů; šípy přeletěly mu *těsně* nad hlavou III, 53 m. nad samou hlavou, naklonil se *těsně* k oknu III, 73 a j. m. až k samému oknu; *bezprostředně* před válkou IV, 154 m. zrovna před válkou, před samou válkou; obecenstvo *sleduje* jeho něžnost III, 65 m. pozoruje; kořist, kterou *rozhodně* nebyl onen zajíček III, 168 m. jistě, najisto; že *si dá* na každé práci *záležet* III, 12 m. že každou pečlivě udělá, vykoná; všecko *si dá líbit* I, 23 m. všechno snese, strpí a p.; hrnec *sloužil* dvěma účelům III, 20 m. měl dvojí účel; je mu *lhostejno* IV, 128, bylo jim to *lhostejné* IV, 166 m. jedno.

Jako mohou zavádět děti tyto germanismy, tak také pořádek slov na mnohých místech Čítanek je s to rozrušovati jejich vrozený, správný cit i pro tuto stránku řeči a sváděti k slovosledu nesprávnému. I městské dítě se stěží vyjádří jinak než »bratr se mi vysmál, že jsem se ho včera tak polekal« a p., ale v Čítankách bude čísti opět a opět: myška vypláchla *si* dásně II, 67, zatím podařilo *se mi* III, 77, když sláma *se* položí I, 61, náhle podívá *se* I, 59, aby vítr *se* nemohl opírati I, 75, ráno dal *jsem* kůzleti kávy I, 115 atd. Protože se vedle těchto nesprávných případů slovosledu vyskytují i případy správné, vštípí si zajisté žák proti svému citu přesvědčení, že je to jedno, kam se tato příklonná slůvka ve větě zařadí.

Tak jsme se pomalu dostali ke konci. Chyby, které jsme vytýkali, snad všechny jsou z prozaických článků. Že i v básních jsou tu a tam chyby jazykové, rozumí se u nás samo sebou. I nezbude svědomitému učiteli nic jiného, než aby žáky na ty chyby upozorňoval; opravovati je je těžká věc: porušil by se nejčastěji rytmus, ba jazyková oprava většiny jich nebude vůbec možná. Pro úplnost uvádíme některé jazykové chyby ve verších: vrátila se *z poutě* I, 117, spr. z pouti, my měli *Tábority* IV, 226, lépe Tábory, *mí otci* IV, 226, spr. moji otcové, kvítky *zmizí* II, 82, spr. zmizejí, vlaštovky si hnízda *staví* III, 8, spr. stavějí, bazalky líbezně *voní* II, 160, květy *voní* III, 134, spr. vonějí, stromy budou *kvést* II, 138, spr. kvíst, vlny se *roztáhnuly* IV, 200, spr. roztáhly, všecky jsou *moji barvy* III, 91, spr. mé barvy, *ve* klasech II, 182, spr. v klasech, *ve* svém zraku III, 58, spr. v svém zraku, hleděl *ku* západu III, 94, spr. k západu, *ze* vlasů, *z vousův* IV, 92, spr. z vlasů, z vousů, *ke městu* IV, 179, spr. k městu, teď *je* na vás *řada* III, 216, spr. teď došlo (dochází) na vás. Tiskových chyb je v čítankách málo: šup! s ní pytle I, 32, má býti: do pytle; s ble*d*oučkým děťátkem I, 41 m. bleďoučkým; za posledním veršem na str. III, 83 scházejí uvozovky, za vokati-

vem »milý pane mistře« III, 160 chybí čárka; m. péro IV, 4 má býti pero, m. Metlerová IV, 105, 245 spr. Mettlerová. Také slovenské texty (pro začátek nehojné) měly býti upraveny na tvary normální (spisovné); v Čítance je na př.: *já jsem* dobrý remeslník II, 112 m. ja som d. remeselník; *já* znám (t.) m. ja; keď *já puojdom* z tej dědiny (t.) m. pôjdem z tej dediny; *já* biedny IV, 25 m. ja; môj priatel *miesiačik* (t.) m. mesiačik a p.

Odchylky od spisovného jazyka, které jsme na předešlých stránkách snesly z Čítanek Keprtových, mohl by arci jejich skladatel nebo i čtenáři tohoto referátu vysvětliti do jisté míry — ač ani to by nebyla omluva — snahou pořadatelovou, zařaďovati články do Čítanky v té formě a úpravě jazykové, v jaké vyšly z pera autorova. To by se mohlo pokládat za omluvu, kdyby Čítanka byla jakýsi výbor ukázek z literatury pro čtoucí obecenstvo a ne učebnice češtiny pro děti a kdyby se byl pořadatel onou zásadou (nesprávnou, opakuji, vzhledem k účelu knihy) skutečně řídil. Srovnávali jsme některé články Čítanek s jejich originály a shledali jsme, že pořadatel Čítanek nepokládal naprosto (a právem) texty pro Čítanky zvolené za nedotknutelné a že je po stránce jazykové na mnohých místech opravoval.

Tak na př. v článku Poprava Kozinova IV, 159 je opraveno autorské *úřadníkův* v správnější *úředníkův*, muče*nní*ka v běžnější muč*ední*ka, voj*an*ský ve voj*en*ský a p. V článku Blbý Jóna IV, 173 z Nerudových Arabesek je opraveno autorovo dovl*é*kl v dovlekl; no*houm* — no*hám;* co *byl přinesl* (plusquamperfektum v perfektum) *přinesl;* on štk*á*l — štkal (ale zájmeno, ač je tu na místě, vynecháno); *ou*zkostlivě — *ú*zkostlivě; pozor*livě* — pozor*ně;* matka a bratr *jeho* nemilovali *ho* — matka a jeho bratr ho nemilovali; *ku* kteréž — ke které; *ve* kterém já dětských *let* svých zažil — ve (!) kterém já *jsem* zažil svá dětská *léta; vzdor* chlapecké rozpustilosti — *přes* chlap. rozpustilost; průsvi*tavými* (obličeji) — průsvit*nými* atd. V článku Jezinky I, 137 ze známé sbírky Erbenovy opraveno: v chl*í*vku — v chl*é*vku (ale něco dále ponecháno z chl*í*vka); děkuj*u* — děkuj*i;* nebudu *tebe* nutit — *tě;* navon*il* jsem se dost — navon*ěl;* bych*me* — bych*om* a p. V článku Hrnečku vař I, 97 z téže sbírky opraveno: *říct* — *říci*, zvědět, *jestli* — *zdali* (ač v jiných článcích bývá jestli v této platnosti ponecháno); tak*y* se jí chtělo jíst — tak*é* (v poh. Jezinky a j. je taky beze změny); postavila *ho* (hrneček) — jej; kaše hrnula *se* — kaše *se* hrnula; v *sednici* — ve *světnici;* dveř*ma* — dveř*mi;* na *zem* — na *zemi* atd. V článku Z myslivcova vypravování IV, 180, vyňatém z Babičky, vykonány tyto jazy-

kové opravy: místa, které — *která;* k tomu vždy *jsem* zabloudil — k tomu *jsem* vždycky (!); mimovolně nesly *mne* nohy — *mne* nesly; oct*nul* — oct*l;* vrch*ole* — vrch*oly; obejmul* — *objal;* vzd*ý*chaly — vzd*y*chaly; k noh*oum* — k noh*ám;* nevím, *jestli* — nevím již (!), *zdali;* abych jí *život nekazil* — abych jí *nekazil život* atd.

Ale upravovatel těchto výňatků, ač opravoval dost, jak vidět, jednak neopravil přece všecko, co by se stanoviska čítankáře opravy bylo zasluhovalo, jednak opravoval a měnil často svévolně, co opravy ani nepotřebovalo, porušuje tak povinný respekt k textu autorovu, ba co víc, nahrazoval leckdy nešetrně znění původní úpravou vlastní, horší než text originálu. Tak na př. v Blbém Jónovi bylo ponecháno beze změny: v sousedstvi sobě *ale* o něm vypravovali m. ale v sousedství (v pohádce Sůl nad zlato IV, 98 však změněno pův. »když mu *ale* zase napadlo« v »*ale* když králi zase připadlo«); v *tomtéž* domě v. témž; *ve* kterém m. v kterém atd. Ve vypravování myslivcově z Babičky neopravena věta »ani lístečk*u* se na ní nehýba*lo*« m. ani lísteček se nehýbal; když se *ale* na mne dívali m. ale když atd. Množstvi je oprav zbytečných anebo i nemístných, množství takové, že by se k některým textům, na př. k pohádce Sůl nad zlato (tak jak je otištěna věrně ve vydání Tillově), ani autoři nehlásili. Ukázkou zase uvádím několik takových změn. Z Blbého Jóny: *byl na* 18 let *stár* (Neruda) — *bylo mu* 18 let; jím postrkovat *počali* — *jali se* jím postrkovat; Jóna *joná* (křičeli kluci v uličnickém svém žargonu) — Jóna! *Jóna.* Z Jezinek: pak by ti vyloupaly oči, *tak jako mně to* udělaly — vyloupaly oči *tak,* (!) *jako to* udělaly *mně; hlehleď* — hleď; *v*hodím tě do vody — hodím; děd*oušek* — děd*eček* a j. Z vypravování pana Beyera: v jejíchž (té propasti) *roz*puklinách — puklinách; sem *a* tam — sem tam; kapradí *aneb* kříček jalovce — *neb; nekoukal se* — *nedíval se;* obláčky dýmu provázené *jeho* myšlenkami — provázené myšlenkami; *já šel* ku kácení dohlížet — *šel jsem tedy* atd.; (bříza) pěkně stála jako panna — pěkně *tu* stála; jako by se mi (ta bříza) k nohoum skláněla, *ratolestmi jak by mne* objímala — *jako by mne ratolestmi* objímala; *já* nevím — nevím *již;* ale *to* vím, že — ale vím; když jsem se konečně přemohl a na místo *došel* — a *vrátil se* na místo; *jako mrtvé tělo ležela* — *ležela jako mrtvé tělo* (s porušením typického rytmu u Němcové); pod.: mne pojala lítost, jako *bych byl vraždu spáchal* — jako *bych spáchal* (!) *vraždu* (kde správný kondicionál nahrazen chybným); táž chyba: *kdyby* právě dnes řeč o tom se *nebyla stretila* — *kdyby* právě

dnes *nepřišla na to řeč;* i myslím: — i myslím *si;* — *trefil* jsem srnu do běhu — *zasáhl* jsem; pes se k ní hnal, *já mu ale nedal* — hnal, *odehnal jsem ho; já se ale* pustil do pláče — pustil *jsem* se do p. Z pohádky Sůl nad zlato (se slovakismy přeloženými): když mu *počínala* hlava sněhem *zapadat* — když mu . . . sněhem *zapadala;* údy mu tak *nevládly,* jako *vládaly* (slovakismus tvarově přizpůsobený) — údy mu tak *nevládaly,* jako *vládávaly* (čes. údy mu nesloužily, nevládl jimi); *dieuky* moje — *dítky* moje (m. děvečky, dcerušky a p.); přisvědčila a ještě libněji na otce *pohlédla* — ještě liběji . . . *pohlížela;* rozhněval se, že ho má *jen* tak ráda jako sůl — že ho má ráda . . .; až nastanú *také* časy, *že* bude suol vzácnějšia nad zlato — až nastanou časy, *kdy . . .;* majíc oči *plné slzí* — . . . oči *plny slz;* líto jí bylo, že ji otec vyhnal *nepoznávaje, že ho ona neméně než sestry miluje* — bylo jí líto, že ji otec *od* sebe vyhnal *a že lásky její nepoznal* (!); tu *náhle postaví se jí do cesty* stará babička — tu *najednou vidí v cestě* (!) starou babičku; ptala se jí, proč *pláče* — proč *plakala;* tam jí *nejprvé* dala jíst — *hned;* Marušce to (že dostala jíst) bylo *vhod* — *po vůli* (!); *když* se najedla, napila, *zeptala* se jí — *jak* se najedla *i* napila, *ptala* se jí; neboť byla *děvojka* (= dívka) pracovitá a pokorná — neboť byla pracovitá a . . .; *mezitím co* (spr.) M. u věštice sloužila, *žily* (spr.) *starší sestry* . . . — *co* M. . . ., *starší sestry žily* . . .; žádajíce na něm každého dne *jiných a jiných* věcí — . . . *nových* (!) věcí; v *zábavách* si *libovala* — v *zábavkách* (?); kterak *ho* (spr.) ona vždy milovala — kterak *jej . . .;* ale nebylo *o ní pohádky* — *po ní památky; pane králu* (praví kuchař, jako často v pohádkách) — *králi a pane* (!); vidouce, že to *jinaké* nebude, *jeden po druhém* se od krále poroučeli — vidouce (!), že to *jinak* nebude, *host za hostem* se od krále poroučel atd.

Že i texty básnické byly pořadatelem upravovány (a zase někdy zbytečně), svědčí namátkou na př. Nerudova báseň Starý dům IV, 15, kde verš Nerudův »vždyť *modlíval se se mnou* vždy« změněn takto: »vždyť *se mnou modlíval se* vždy«, Sládkova báseň Malí muzikanti IV, 18 s veršem »co lesem zní a *v poli*« změněným ve verš »co lesem zní a *poli*« nebo Hálkova báseň Den májový jak ze zlata IV, 148, kde slovo *lašťovička* změněno ve *vlaštovička* (spr.) a kde 3. a 4. strofa byly načisto zbytečně a nesprávně přehozeny atd.

Z těchto několika ukázek je vidět, že autor Čítanek nebývá práv ani autorům, ani jazyku a že chyby jazykové, které v první části tohoto referátu byly vypočteny, nejsou důsledkem zásady

neměniti původní text, nýbrž že je nutno přičísti na vrub pořadatele Čítanky. Jsou to arci většinou chyby vzniklé nedopatřením, neboť se v jiných článcích týchž Čítanek vyskytují za výrazy chybné souznačné výrazy správné. Nejde tedy o nic jiného, než aby pořadatel Čítanek věnoval v příštím vydání všem svým článkům stejnou péči po stránce jazykové, ne toliko některým. Čítanky tak pěkně uspořádané a vkusně vypravené, jako jsou tyto nové Čítanky Keprtovy, toho zasluhují, aby i po stránce jazykové byly bezvadné.

Aug. Jar. Doležal.

HOVORNA.

BĚŽNÝ (J. K.) znamená především běžící, jsoucí v běhu. Proto nepokládáme za nesprávné, mluví-li se na př. o běžném platu (t. j. o platu, který stále někomu jde nebo běží), o běžném účtě (t. j. účtě, který není uzavřen, nýbrž běží dále) anebo i o běžném roce, myslí-li se jím rok, který je právě v běhu, který se ještě neskončil. Že se i v němčině (a j.) užívá téhož výrazu (laufend, franc. courant atd.) a že takovéto výrazy (zvl. účetnické) jsou jako mnohé jiné překlady výrazů cizích, na př. italských (conto corrente, anno corrente a p.), nemůže býti námitkou proti jejich správnosti, protože se českému způsobu vyjadřování nepříčí. Říkáme-li po svém, že léta běží, že plat někomu běží a p., nemůže býti chybné, mluví-li se o běžném (n. běžícím) roku, běžném platu, účtu atd. Co (ještě) běží, t. j. co dosud nezaniklo nebo nebylo zrušeno, to je v platnosti, v obyčeji atd. Tím nabývá slovo běžný dalšího významu, který je ve výrazech běžná mince, běžný výraz, běžná míra, běžná vydání atd. Jiným pojetím představy běhu (co běží, je rychlé a tedy obyčejně, jde-li na př. o výkon, málo důkladné nebo vůbec nevalné) dostalo slovo běžný význam ten, v němž užíváme dnes slova zběžný (flüchtig). Naši brusiči, jimž při slově běžný ve výrazech běžný rok a p. vadila shoda s něm. laufend, dovolovali užívati slova toho jen právě v tomto významu (patrně proto, že se tu nedá užíti něm. laufend), třebaže v tom významu nová čeština slova běžný již dávno neužívá (Zenkl i Mašín jej ovšem ještě uvádějí).

DBÁTI (J. K.) má při sobě buď genitiv anebo 4. pád s předl. na, zvláště jde-li o význam oslabený, všímati si čeho, hleděti nač, dáti nač. — D á t i s l o v o (= závazně slíbiti) je výraz správný. — O příslovci z p ě t při slovesech dostati, bráti, vraceti a pod. platí totéž, co bylo řečeno o příslovci pryč ve výrazech jíti, bráti se a p. pryč v NŘ. 3, 154. — V ř e l é je to, co vřelo; vroucí to, co dosud vře; proto mluvíme-li obrazně na př.

o silném a živém citu, o lásce a p., užíváme výrazů horoucí (= hořící) cit, žbavá n. žhoucí láska, vroucí cit a p., nikoli vřelý. — Nutný je sice slovo nové, ale vžité. — Očividný je slovo utvořené v nové době napodobením pol. oczywisty (oczywidny), a to zbytečně; česky říkáme zřejmý, patrný a p., místo očividně — vůčihledě. — Dopsati, dopisovati znamená vlastně napsati, psáti do konce; v novější době se užívá slova dopisovati (někomu, dopisovati si s někým) ve významu korespondovati podle podst. jména dopis, které bylo utvořeno podle něm. Zuschrift a vytlačuje dnes z užívání stará slova list n. psaní. Ve většině případů bychom jistě vystačili se slovesy psáti, napsati někomu, psáti si s někým a p., ale slovesa dopsati, dopisovati jsou v tomto významu již příliš zakořeněna, aby je bylo možno zapovídati. — Hledané zboží je vlastně to, které nemůžeme právě najíti; zboží, které však chceme koupit, nehledáme, nýbrž žádáme je, sháníme je, sháníme se po něm, poptáváme se po něm a p. Chceme-li se tedy vyjadřovati češtěji, je lépe říkati o »hledaném zboží« (v tomto smyslu), že je po něm poptávka a p. — Výraz »doporučovati něco v kruhu svých známých« (= mezi nimi) a p. je najisto utvořen podle němčiny; říkáme-li po česku, že někdo seděl v kruhu svých posluchačů, máme vždycky představu kruhu, posluchačů sedících dokola kolem někoho, a toho zde není. — Jde-li o výplatu n. splatnost, není snad třeba psáti »k 1. červnu«, nýbrž postačí obyčejné »1. června«; jde-li však o bilanci, která se dělá pozadu, je snad nutné psáti »bilance k 1. červnu« (ne 1. června), protože se tím vyjadřuje, ke kterému dni se stav v bilanci vylíčený vztahuje. — Způsob, jak se co prodává, vyjadřuje se v češtině obyčejně předložkou na: prodávati něco na váhu, na kusy, na úvěr, na splátky atd. Proto za rčení »prodávati ve velkém i v malém«, které je zase jen doslovný překlad něm. im Grossen und im Kleinen (en gros et en détail), nabízely brusy výraz »na hrubo a na drobno«. Rčení »na hrubo« by se dnes už ztěžka ujímalo, protože slova hrubý užíváme dnes skoro jen ve významu grob (nehledíc k ustáleným rčením »hrubá váha, hrubý příjem« atd., v nichž slovo hrubý nabylo významu, který je v příslovci zhruba); místo »na hrubo« říká se však v lidové terminologii obchodní »na velko«. Rčení »na drobno« (v drobném prodeji) je však dosud živé. Kdyby se tedy podařilo jazykové výchově budoucích obchodníků zavésti aspoň výraz »prodávati na velko nebo na drobno«, bylo by to češtější než dnešní »ve velkém nebo v malém«. — Zakazovati slovo velkoobchod bylo by marné; ani velký obchod ani obchod na velko není to, co dnes rozumíme slovem velkoobchod. Ale z toho ovšem neplyne, že máme-li velkoobchody, musíme míti i maloobchody, neboli, že máme právo rozmnožovati takovéto složeniny do libosti; zde bychom snad s výrazy »malý obchod, drobný obchod, obchod na drobno« vystačili. — Místo výrazů »připsati k dobru a p., banka je dobrá za milion« je opravdu lépe užívati výrazů, které za ně nabízí

Zenklův Rádce. — S t á l e c (nestálec) jsou slova utvořená formálně správně; ale výraz »stálý zákazník« a p. by snad také postačil. — To platí i o slovech p o p i s n í k a z á s o b n í k. — Je-li potřeba slova ú l o ž k a (uložená částka) vedle běžného slova »vklad«, nedovedeme posouditi; obyčejný smrtelník by úložkou rozuměl nejspíše malou úlohu. — 10% úhrady, 10%ní (desítiprocentní) úhrada i úhrada 10% je stejně dobře možné. — Ú s c h o v a je uschování; »dáti něco někomu do úschovy« je tedy správné; u s c h o v a c í je už méně správné, protože se přídavná jména s příponou -cí tvoří zpravidla od sloves nedokonavých. — P o d í l n í k je, co víme, pojem širší než akcionář; podílníci mohou býti i v jiných společnostech než akciových. Slovo samo je ovšem správné. — P o s t i h n o u t i (postíhati), postihovati mělo v starší terminologii právní vazbu »p. čeho (později také co) na kom n. na čem«: jestliže by na příjemci svého statku věna postihnúti nemohla Čel. Nál. XVII, 29; byl-li by jaký statek svrchní téhož Ondřeje..., ješto by na tom svuoj dluh mohl postihnúti Kol. B. 118b (1498). — V y m ě ř i t i daň, poplatek a p. je výraz správný. — Je-li nějaký věcný rozdíl mezi zaplacením (na př. směnky) a p r o p l a c e n í m, nedovedeme posouditi; není-li, bylo by zbytečné slovo proplatiti zaváděti. — P l a t b a je slovo nové a načisto zbytečné; stačí plat, placení a p. — Slovo r o z d r u ž e n í zavedl Šafaříkův Slovník vědeckého názvosloví za překlad něm. Specifikation, Besonderung. Není zrovna šťastně voleno a bylo by skoro lépe zůstati při mezinárodním výraze specifikace, jemuž každý jistě rozumí lépe než jeho české náhradě.

JIRÁSKOVI PSOHLAVCI (J. S.). Je-li správné psáti »Jiráskovi Psohlavci«, jak jsme vyložili 4, 122, je pak jen čistě logický důsledek toho, že je třeba psáti také »Jiráskovi Psohlavci vyšli« nebo »byli vydáni u Ottů«, nikoli »vyšly« ani »byly vydány«. Pravidla o shodě v rodě platí pro všechna přídavná jména, která se vztahují k témuž podstatnému jménu, při čemž za jména přídavná pokládáme všechny výrazy, které mohou vyjadřovati troji gramatický rod. Co tedy platí o tvaru »Jiráskovi«, musí platiti také pro tvary »byli, vyšli, vydáni«. Důvod pak, proč při podmětě »Psohlavci« píšeme »Jiráskovi, byli, vyšli, vydáni«, a nikoli »Jiráskovy, byly, vyšly, vydány« a p., vyložili jsme v NŘ. již několikrát (na př. 3, 10). Mluvnická shoda v rodě se neřídí významem určeného podstatného (znamená-li věc živou či neživou na př. knihu), nýbrž jeho tvarem. A protože, mluvíce o jmenované knize Jiráskově, užíváme v 1. pádě tvaru Psohlavci, tedy téhož tvaru jako u podst. jmen značících živé bytosti (hadi, oráči), a nikoli tvaru Psohlavce jako u názvů věcí neživých (hrady, meče), musí míti také výrazy, které se s tímto podst. jménem mohou v rodě shodovati, týž tvar, jako když se shodují s názvy bytostí živých, tedy »Jiráskovi Psohlavci byli vydáni« jako »pilní oráči byli odměněni«. Stejný případ shody vidíme, píšeme-li »i tací hříchové bývali odpuštěni«.

MATERIELNÍ (F. V.). Základem toho slova je lat. příd. jméno materialis; protože slova latinská přejímáme zpravidla přímo, měla by míti česká odvozenina tvar materiální, tak jako je reální, ovální (vejčitý), kolosální, horizontální atd. V tom tvaru také toho slova užíváme, mluvíme-li na př. o materiálním obchodě. Protože však mnohým lidem u nás je dnes jediným pramenem vzdělání němčina, ujímají se u nás v novější době místo náležitých tvarů s koncovkou -ální šmahem tvary s koncovkou -elní, která odpovídá německé koncovce -ell, napodobené ovšem zase podle franc. -el (kde je -el místo -al hláskoslovnými změnami franštiny odůvodněno). Proto dnes čítáme a slýcháme napořád: individuelní, originelní, specielní, oficielní atd., a kdyby Němci neříkali Naturalquartier, Realschule atd., snad bychom říkali také naturelní byt, reelní škola atd. Proti tomuto paušálnímu napodobování tvarů německých, kde můžeme tvořiti slova správněji podle vzoru původního, psala NŘ. hned 2, 159 a j.; nic nám nebrání, abychom neříkali originální, individuální, oficiální, speciální atd. Zpravidla je možno koncovky -elní, -ální vyměniti bez jakéhokoli porušení smyslu. Jen v některých případech příd. jméno s příponou -elní, byvši nově utvořeno podle slova německého, má užší význam než starší příd. jméno s příponou -ální. Nikdo neříká materielní obchod, originelní vína, reelní exekuce, ale mluví se o materielních výhodách (hmotných), o originelním nápadu (překvapujícím svou novostí), o reelním obchodě (poctivém, solidním) atd. Ale i ve všech těchto případech bylo by lze užíti širších tvarů s příponou -ální.

MYSLIVEC (R. Š.) je substantivní odvozenina z příd. jména myslivý, tak jako žárlivec ze žárlivý, horlivec z horlivý atd. Myslivý je ten, kdo stále, usilovně, rád (o něčem, na něco) atd. myslí; na př. Spytihněv byl velmi mysliv o přispoření služby božie Pulkava 53a. Tento význam má příd. jméno myslivý podnes (častější bývá tvar záporný, nemyslivý = nemyslící). Z významu »rád (na něco) myslící« vyvíjí se pak snadno význam »rád se něčím (v mysli, pak i ve skutečnosti) obírající, zálibu v něčem mající«; v tomto významu se užívalo příd. jména myslivý (a podst. jména myslivost) v starším jazyce o rozličných zábavách a zvláště o lovu jakožto zábavě par excellence. Proto se vyskytuje často spojení »myslivý v lovu, myslivost v lovu« (s vazbou napodobenou podle souznačných výrazů »l'ubost, libost v čem, kochánie v čem« a p.); na př.: Quirinus v loviech i v rozličném ješitném (= marném) veselí velmi mysliv bieše Pass. 384; ku přielišné v loviech myslivosti mnozí přikládají mysl Štít. uč. 91b (Geb., Stč. sl. 2, 425). V tomto spojení nabývají pak slova myslivý, myslivost (i bez doplňovacího výrazu »v lovu«) pregnantního významu ‚lovecký, lovčí a lovení, lov', podobným způsobem jako na př. slova hon, honicí, honiti atd. nabyla častým spojováním s představou hnané (pronásledované) zvěře významu podobně specialisovaného. Na př.: neb bych rád mysliv byl (= lovil) a nemám zvěři (archiv Třeboňský k r. 1475); sokolčí vypustie sokoly a jiné ptáky,

kteréž mají k myslivosti (Million 64 b). Zpodstatnělé přídavné jméno myslivý stává se pak názvem lovícího člověka nebo honicího psa. Chelčický v Síti 78 a vytýká pánům světským, že se psy lépe zacházejí než s lidmi poddanými a že psu svému říkají: »Myslivý, poď sem, lež tuto na polštáři«, útrap svého lidu si nevšímajíce. Název myslivec, doložený, pokud víme, po prvé ve Veleslavínově čtyřjazyčném Nomenclatoru, znamená tedy člověka myslivého, t. j. myslivostí, lovem zvěře se zabývajícího. Způsobem zcela analogickým nabylo i ruské jméno ochótnik, znamenající vlastně člověka svým chtěním k něčemu směřujícího, pohotového nebo v něčem zálibu majícího (na př. ochoťnik do lošadej = milovník koní), významu rovnajícího se našemu slovu myslivec a ochóta významu ‚lov, myslivosť'. Povědomí etymologické spojitosti slov ochóta, ochótnik v tomto pregnantním významu se slovesem chotěť, choču (chtíti) je v ruštině stejně zastřeno jako u nás spojitost jména myslivec se slovesem mysliti; proto se také v některých ruských nářečích vedle tvarů ochota, ochotnik vyskytují tvary ochvota, ochvotnik, protože si lidová etymologie spojuje tato slova patrně se slovesy chvatať, chvatiť (chytiti), která jsou pregnantnímu významu slov ochotnik, ochota (= lovec, lov) svým významem bližší.

NÍŽEPSANÝ (L. Č.) nebo níže psaný se do nedávna psávalo v úvodě úředních i jiných spisů na odkaz ke jménům podepsané osoby. Dnes se obyčejně psává podepsaný. Obé se dá hájiti a rozhoduje zde nikoli větší nebo menší správnost, nýbrž zvyk. Nížepsaný má oporu v častých výrazech starých listin jako vespodpsaný (n. vespod psaný, pod. i j.), dolepsaný, vdolepsaný (to byly ovšem odkazy nejen k osobám podepsaným, nýbrž i k osobám nebo věcem, o nichž ve spisu dále byla řeč, proto byly také podobné odkazy svrchupsaný, častopsaný a p.), také s přísl. níže, níž, jímž se ukazovalo k výkladu dalšímu, je podepsati, podepsaný ve významu dnešním také slovo od 16. století hojně doložené. — Zmíněný (n. svrchu zmíněný) jako odkaz k osobě nebo věci, o níž již byla řeč, je výraz známý něco přes 100 let (vzorem k němu bylo asi něm. der erwähnte, der oberwähnte); v starší době se říkalo d o t č e n ý Gebauer, Slovn. 1, 313 (1559), Kron. Tur. 1, 166, svrchudotčený Arch. č. 8, 338, 509; 529; 9, 312 (1460 až 1502), napředd. 8, 392 (1490), výšed. 9, 427 (1496). Mluvnicky (jako příč. trp. r. sloves zmíniti se o něčem, dotknouti se něčeho) lze hájiti spíše výrazu dotčený než zmíněný; příčestí min. trpné od sloves, která se pojí nebo pojila s 2. pádem, není vzácností (nevšímaný, vážený člověk, chráněný, bráněný, hájený, střežený, tázaný, zasluhovaný, potřebovaný, dobytý, dosažený, žádaný, hledaný atp.), kdežto podobných případů jako zmíněný — u sloves majících předmět v pádě předložkovém — bychom jistě mnoho nenašli, jestli v ů b e c jaké. D o t y č n ý je mluvnický nesmysl (v. 1, 216).

OCÍTATI SE. Tak učí psáti Pravidla (analogicky podle zdvihnouti — zdvíhati, napnouti — napínati atd.) a jimi se řídí i NŘ. (v. 4, 116; 5, 175).

Jeden z našich čtenářů nás upozorňuje, že v jednom posudku (Strejčkova vydání Hýblovy humoresky Justýnčin mistrovský kus), uveřejněném v NŘ. před devíti lety (I, 271), bylo správné ocitati se opraveno v ocitati se. To byl buď skutečně omyl anebo přehlédnutá tisková chyba, chyba ovšem v každém případě. Proto také do Rejstříku I. ročníku nebylo toto mylné poučení pojato. Abychom však měli svědomí úplně klidné, upozorňujeme na to své čtenáře, aby si mohli tento omyl opraviti i v I. ročníku samém, mají-li jej ovšem. Tentýž čtenář nás upozorňuje dále, že v témže referátě užil referent slova posléze ve významu konečně. I to je chyba, neboť referent nerespektoval článek, který byl uveřejněn v NŘ. teprve dvě léta potom.

PODLAHA (K. Ž.) je slovo složené z předložky po- a z kmene dlah- (dlag-, dolg-), který je v slovech dláha, dlážka, dlažička, dlážditi (m. dlažiti se vloženým d jako v slovech pod paždí m. pod paží, ždímati m. žímati, dráždíti m. drážiti a p.). Dlahami, t. j. deskami a p. pokrývati slulo dlažiti (nč. dlážditi), v tvaru dokonavém (deskami pokrýti) podlažiti. K slovesu podlažiti bylo pak přiděláno nejspíše podle vzorů jiných (snaha — snažiti, vláha — vlažiti) podstatné jméno podlaha. Sluší tedy děliti podlaha. — Sloveso u r č i t i vzniklo podobným způsobem jako novočeské střežiti za starší stříci. Jako je k slovesu vyříci (nč. vyřknouti) trpné příčestí vyřčen nebo — po ztvrdnutí ř v sousedství č — vyrčen (a p. nařčen, přiřčen a p.), bylo také příčestí trpné určen (m. uřčen) k slovesu uříci, pův. uřéci = umluviti, ustanoviti. Protože však toto sloveso samo vyšlo v tomto významu v češtině z užívání již v dobách velmi dávných (dochovaný novotvar uřknouti, s příč. uřknut, je významu jiného), utvořilo se k příčestí určen (= umluven, ustanoven) podle vzoru jiných sloves (na př. tlačiti — tlačen, poručiti — poručen a p.) nové sloveso určiti. Je tedy třeba děliti u-rčen (jako při-řčen, vy-řčen atd.), u-rčiti, u-rčitý. — O dělení slov cizích, jako r e d a k t o r, r e p u b l i k a, p e d a g o g a p. bylo psáno v NŘ. 7, 284 a opět 8, 287. Je pravda, že se slovo redaktor skládá z předpony red- (která se pokládává za silnější tvar předpony re-) a z kmene ag- (který je v slovese agere) a že je učení lidé dělí podle tohoto složení red-aktor, ale je také pravda, že k správnému dělení takových slov nelze žádati na každém píšícím člověku, aby znal latinskou (historickou) gramatiku, a proto není neštěstí, dělí-li kdo taková slova podle toho, jak je vyslovuje, tedy re-daktor, re-pu-blika, pe-da-gog atd. Slovo c í r k e v dělíme podle výslovnosti cír-kev; proto dělíme také v ostatních pádech cír-kve, cír-kvi atd. — Podst. jméno k o l e g a se druží podle svého zakončení k českým jménům jako hrdina, sluha atd., která se původně skloňovala jako slovo žena; 6. p. množ. byl tedy o hrdinách, o vévodách, o sluhách atd. a tvaru toho užíváme namnoze podnes, zvláště u slov, která nejsou v denním užívání a zachovávají proto tvar historický (o vévodách, o hrdinách a p.).

U slov jiných se ujímají vedle -ách koncovky podle vzoru had, a to buď (knižně) -ích, po souhláskách h, ch, k, na př. o sluzích, o pastuších, o vozcích, nebo -ech, na př. o darebech (i darebách), ničemech (i ničemách), napovědech (i napovědách) a p. Podle toho by tvary o kolegách i o kolezích byly stejně správné; ale vzhledem k tomu, že tu živá řeč má všude -ách a že střídání g — z je v dnešním jazyce mrtvé a má oporu jen v mluvnické teorii, dávali bychom spíše přednost tvaru o kolegách jakožto tvaru přirozenějšímu. Podst. jméno duch má v řeči spisovné ovšem 6. p. množ. o duších (ne o duchách). — Sloveso z-řítiti se je dokonavý tvar slovesa řítiti se = padati; je tu tedy na místě předpona z-. Pro psaní s-řítiti se není důvodu, neboť padání shora dolů vyjadřuje sloveso řítiti se již samo o sobě. — Rozhodujícný je sice tvar možný, ale, co víme, nikdo tak nemluví. — Zamilované jídlo, zamilovaná věc jsou výrazy zajisté správné; zamilované jídlo je jídlo, které jsem (si) zamiloval, jako oblíbená píseň je píseň, kterou si někdo oblíbil. O výrazech, jako zamilovaný mladík, bylo psáno v NŘ. 6, 64. — Republika československá je psána v Pravidlech s malým r a malým č jako republika francouzská a p. Ale poměr mezi oběma výrazy je přece poněkud jiný. Vlastní (geografické) jméno republiky francouzské je la France (Francie). Náš stát takového jména nemá; Československo není název uznaný a právem. Je tedy republika československá jediným a tedy i zeměpisným jménem našeho státu tak jako Spojené státy severoamerické; bylo by tedy podle této zásady správnější psáti Československá republika. Kdyby byla naše republika podržela historický název Čechy pro celé území státní, bylo by toto slovo bývalo naším jménem a republika česká pouhým apelativním označením útvaru našeho státu. — Jména úřadů, která označují jejich funkci a mohou se vyskytovati jako jiná apelativa i v čísle množném, na př. obchodní soud, obchodní komora, notářská komora, obchodní gremium, společenstvo krejčích a p., není třeba psáti s velikým začátečním písmenem. — Je-li správnější dělati uvozovky před tečkou (čárkou) či po nich (»Ano«, — »Ano,« — »Ne«. — »Ne.«), je sice otázka, která se správnosti jazykové netýká a o níž jsme dosud nikdy nepřemýšleli, ale snad se nám přece podaří najíti uspokojivou odpověď. Jde-li o uvozovky při řeči přímé, značí uvozovky začátek a konec celého projevu, kdežto tečky a čárky oddělují jen jeho jednotlivé úseky; to platí i o otaznících, vykřičnících atd. Je tedy snad nepřirozenější, když už o tom mluvíme, označiti nejprve konec věty (nebo její části) tečkou, otazníkem, vykřičníkem (čárkou) a pak teprve konec celé řeči uvozovkami, na př.: »Mějte rozum a neodmlouvejte. Poslechněte. Myslím to dobře.« »Mějte rozum,« povídal, »a neodmlouvejte!« Někdy se však uvozovkami označuje jen jedno slovo do věty vsunuté. Octne-li se takové slovo na konci věty, je ovšem třeba uzavříti nejprve pár uvozovek vztahujících se k tomu slovu a pak teprve ukončiti větu tečkou (nebo část věty čárkou). Na př.:

Mířil jsem do vesnice při moravských hranicích, abych se podíval na »zpívavou lípu«. (Abych se podíval na »zpívavou lípu«, mířil jsem...). Takto psáti doporučují i úřední Pravidla českého pravopisu (v odstavci o uvozovkách).

RODIČE UMŘELI. (J. S.) V odpovědi na dotaz o shodě rodové při podst. jméně koně (Koně běžely 10, 122) poznamenali jsme, že o této věci bylo pojednáno zevrubně v článku Vrané koně v 3. roč. NŘ. str. 5 a d. V tomto článku bylo vyloženo nejen, proč shoda »koně běžely« odpovídá zásadám o rodové shodě v češtině, nýbrž také, proč podst. jméno kůň má v množ. čísle tvar koně (jako podst. jména neživotná), a nikoli koni (jako jeleni, ptáci atd.). V témže článku bylo však také pověděno, že s tvarem koně není možno ztotožňovati tvar rodiče. Tvar rodiče není 4. pád množný vzatý za 1. pád jako tvar koně (hrady, meče atd.), také by nebylo možno tuto záměnu pádů vysvětliti tím způsobem, jak se vysvětluje u slov koně, volečky, pstruhy, raky atd., nýbrž rodiče je skutečný 1. pád, jehož koncovka -e vznikla zkrácením koncovky -é, tak jako říkáme v obyčejné výslovnosti přátele, manžele, králove a p. místo náležitého přátelé, manželé, králové a p. Pravděpodobnost tohoto výkladu dotvrzuje slovenský tvar rodičia, který se shoduje také s 1. pády priatelia, kráľovia atd. jako u nás. Podle toho se pak řídí i shoda v rodě; jako říkáme »naši drazí přátelé«, tak říkáme a píšeme také »naši drazí rodiče zemřeli«. Psáti podle vzoru »koně běžely« (ač jsme vyložili, že ani psaní »koně běželi« nepokládáme za chybné) také »rodiče zemřely« bylo by ovšem nedorozumění a chyba. — Proti »odbourávaní platů« (Abbau) jsme psali v NŘ. již několikrát.

TO JE CO ŘÍCI! (K. L.). Je to průpověď podivu (jak dobře praví Kott), jež patrně je původu domácího, již proto, že neviděti v cizině vzoru, podle něhož by byla vznikla. Ani mluvnická její stavba není nečeská: to zde není 1. nebo 4. p. zájmena, nýbrž příslovce významu podobného jako tu, jako ve větách »to jsme se podivili, to jsme se vyspali« a pod., jež také zpravidla vyjadřují podiv nebo jiné citové vzrušení. »To je co říci« je asi tolik, co »to je čemu se podiviti, o čem mluviti!« Dokladů starých neznáme; je to výraz obvyklý především v hovoru důvěrném, jaké časem nenalézávají snadně přístupu do písemnictví.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.